

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН
Кафедра міжнародного права та порівняльного правознавства

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ

Завідувач кафедри

_____ О. В. Стрельцова

« ____ » _____ 2022 р.

ДИПЛОМНА РОБОТА
ВИПУСКНИКА ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ
«БАКАЛАВР»
спеціальності 293 «Міжнародне право»

Тема: **ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНИХ**
КОНФЛІКТІВ

Виконавець: Язлив Діяр

Науковий керівник: к.ю.н., доцент Лесь Ірина Олександрівна

Нормоконтролер: викладач Головатенко Марина Юріївна

Київ, 2022

ПЛАН

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗАХИТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В ПЕРІОД МІЖНАРОДНИХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ.....	6
1.1. Взаємодія норм міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини в період збройних конфліктів.....	6
1.2. Захист права на життя в період збройних конфліктів.....	13
РОЗДІЛ 2. МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ.....	18
2.1. Правове забезпечення захисту прав людини в умовах міжнародних збройних конфліктів.....	18
2.2. Інституційні механізми захисту прав людини в умовах міжнародних збройних конфліктів.....	24
РОЗДІЛ 3. ПРАВА ЛЮДИНИ ПІД ЧАС МІЖНАРОДНИХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ В СВІТЛІ СПІВВІДНОШЕННЯ МІЖНАРОДНОГО І НАЦІОНАЛЬНОГО ПРАВА.....	40
3.1. Імплементация норм міжнародного гуманітарного права в національну правову систему України.....	40
3.2. Практика застосування міжнародного гуманітарного права щодо захисту прав людини в період збройного конфлікту на території України.....	47
ВИСНОВОК.....	55
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	59

ВСТУП

Актуальність теми. За останні десятиліття збройні конфлікти забрали життя мільйонів цивільних осіб. Серйозні порушення міжнародного гуманітарного права та міжнародного права людини стали поширеною практикою у багатьох збройних конфліктах. У певних умовах деякі з цих порушень можна навіть кваліфікувати як акти геноциду, військові злочини чи злочини проти людяності.

Останні 20 років уряди, бунтівники, політики, дипломати, активісти, учасники демонстрацій та журналісти посиляються на міжнародне гуманітарне право та права людини у зв'язку із збройними конфліктами. На ці види права регулярно посиляються у резолюціях Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй, у дискусіях у Раді з прав людини Організації Об'єднаних Націй, у політичних виступах опозиційних рухів, у доповідях неурядових організацій, у рамках підготовки військовослужбовців та під час дипломатичних переговорів.

Часто саме під час збройних конфліктів права людини порушуються найбільше. Тому протягом багатьох років фахівці приділяли велику увагу розробці інструментів, спрямованих на полегшення людських страждань під час воєн та конфліктів. Сьогодні три сфери сучасного міжнародного права намагаються забезпечити захист жертв війни: право прав людини, право біженців та гуманітарне право.

Гуманітарне право застосовується у збройному конфлікті, обмежуючи дії протиборчих сторін, забезпечуючи захист та гуманне поводження з особами, які не приймають або не можуть більше брати участь у військових

діях. Подібно до міжнародного права прав людини, гуманітарне право захищає життя та гідність людей, забороняючи тортури або жорстоке поводження, наказуючи права особам, що підлягають кримінальному судочинству, забороняючи дискримінацію та встановлюючи положення про захист жінок та дітей.

Протягом багатьох років Генеральна Асамблея, Комісія з прав людини, а останнім часом і Рада з прав людини відзначали, що в ситуаціях збройних конфліктів на сторонах конфлікту лежать зобов'язання, що мають юридичну силу, щодо прав осіб, які зачіпаються конфліктом. Хоча сфери дії міжнародного права прав людини та міжнародного гуманітарного права різні, вони надають цілу низку гарантій захисту осіб у збройних конфліктах, чи це цивільні особи, особи, які більше не беруть безпосередньої участі у військових діях, чи активні учасники конфлікту.

Метою даного дослідження є вивчення та аналіз проблеми захисту прав людини під час збройних конфліктів та відповідальність за них.

Мета визначає **завдання дослідження:**

1. проаналізувати взаємодію норм міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини в період збройних конфліктів;
2. дослідити захист права на життя в період збройних конфліктів;
3. охарактеризувати правове забезпечення захисту прав людини в умовах міжнародних збройних конфліктів;
4. дослідити інституційні механізми захисту прав людини в умовах міжнародних збройних конфліктів;
5. визначити імплементацію норм міжнародного гуманітарного права в національну правову систему України;
6. дослідити практику застосування міжнародного гуманітарного права щодо захисту прав людини в період збройного конфлікту на території України.

Об'єктом дослідження є сукупність міжнародних відносин у питаннях вивчення правового статусу та реалізації міжнародного правового захисту прав людини в період збройних конфліктів.

Предметом дослідження є захист прав людини в умовах збройних конфліктів.

Методологічною основою роботи становлять загальнонаукові (історичний, системний, аналізу та синтезу, ін.) та приватні методи пізнання правових явищ та процесів. Застосовано формально-юридичний, історико-правовий, порівняльно-правовий, техніко-юридичний методи, що дозволило всебічно розглянути міжнародний правовий захист прав людини, провести узагальнюючий аналіз та виробити наукові та практичні пропозиції та рекомендації.

Теоретичні та практичні аспекти питання, щодо захисту прав людини в період збройних конфліктів знайшли своє відображення в роботах **вітчизняних вчених**: М. В. Буроменського, В. Г. Буткевича, М. М. Гнатівського, Н. В. Дрьоміна, С. О. Загороднюка, Н. А. Зелінської, А. О. Кориневича, Ю. М. Колосова, І. О. Колотухи та ін.

Серед **зарубіжних вчених** слід відзначити роботи М. Сассолі, А. Був'є, Ж. Пікте, Е. Давид, В. Дегана, Дж. Стюарт, П. Андреас, Т. Пфаннер, Л. Темнер, П. Валленстінта ін.

Структура дипломної роботи визначена метою та завданнями дослідження і складається зі вступу, трьох розділів, шести підрозділів, висновків, списку використаних джерел (65 найменувань). Загальний обсяг дипломної роботи – 66 сторінки, у тому числі список використаних джерел – 8 сторінок.

РОЗДІЛ 1.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗАХИТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В ПЕРІОД МІЖНАРОДНИХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

1.1. Взаємодія норм міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини в період збройних конфліктів

Міжнародне право прав людини є системою міжнародних норм, спрямованих на захист та заохочення прав людини всіх осіб. Ці права, які притаманні всім людям, незалежно від їхньої національності, місця проживання, статі, національного чи етнічного походження, кольору шкіри, релігії, мови чи будь-якої іншої ознаки, є взаємопов'язаними, взаємозалежними та неподільними. Найчастіше вони визначаються та гарантуються нормами права у формі міжнародних договорів, звичайного міжнародного права, загальних принципів та «м'якого права». Права людини мають на увазі як права, і зобов'язання. Міжнародне право прав людини покладає на держави зобов'язання діяти певним чином або утримуватися від певних дій з метою заохочення та захисту прав людини та основних свобод окремих осіб чи груп осіб.

Міжнародне гуманітарне право є зведенням норм, спрямованих, з гуманітарних міркувань, обмеження наслідків збройних конфліктів. Воно захищає осіб, які не беруть участь або більше не беруть участь у військових діях, та обмежує засоби та методи ведення війни. Тому його сфера дії

обмежена *ratione materiae* ситуаціями збройного конфлікту. Міжнародне гуманітарне право є частиною норм *ius in bellum* (норм права про те, як можна застосовувати силу), які слід розрізняти та відокремлювати від норм *ius ad bellum* (норм права щодо законності застосування сили). Застосування чинності заборонено Статутом Організації Об'єднаних Націй. Однак усі сторони збройного конфлікту повинні застосовувати на рівній основі міжнародне гуманітарне право незалежно від того, чи є їхня справа правою чи ні. Ця рівність між воюючими сторонами є також найважливішою відмінністю збройного конфлікту, до якого застосовується міжнародне гуманітарне право, від злочину, до якого застосовуються лише кримінальне право та норми прав людини про забезпечення дотримання законів.

Протягом багатьох років стверджувалося, що різниця між міжнародним правом прав людини та міжнародним гуманітарним правом полягає в тому, що перше застосовується у мирний час, а друге – у ситуаціях збройного конфлікту. Однак у сучасному міжнародному праві визнається неточність такої різниці. Так, сьогодні в міжнародному співтоваристві широко визнається той факт, що оскільки зобов'язання в галузі прав людини випливають із визнання невід'ємних прав усіх людей і ці права не можна ущемляти ні в мирний час, ні під час війни, міжнародне право прав людини продовжує застосовуватися в ситуаціях збройного конфлікту [1].

Крім того, ніщо у міжнародних договорах про права людини не вказує на те, що їх не можна застосовувати під час збройних конфліктів. Як наслідок обидва зведення норм права – міжнародне право прав людини та міжнародне гуманітарне право – вважаються взаємодоповнювальними джерелами зобов'язань у ситуаціях збройного конфлікту. Так, наприклад, у своїх Зауваженнях загального порядку № 29 (2001) та 31 (2004) Комітет з прав людини нагадав, що Міжнародний пакт про громадянські та політичні права застосовується також і в ситуаціях збройного конфлікту, до яких застосовуються норми міжнародного гуманітарного права.

У своїй резолюції 9/9 Рада з прав людини ще раз визнала, що право прав людини та міжнародне гуманітарне право доповнюють та зміцнюють одне одного. Рада відзначила, що права людини вимагають захисту в рівній мірі і що захист, що забезпечується правами людини, продовжує діяти в ситуаціях збройного конфлікту з урахуванням тих випадків, коли міжнародне гуманітарне право застосовується як *lex specialis*. Крім того, Рада знову заявила, що слід вживати ефективних заходів для того, щоб гарантувати та контролювати здійснення прав людини цивільного населення в ситуаціях збройного конфлікту, включаючи народи, що знаходяться під іноземною окупацією, та забезпечувати ефективний захист у випадках порушення їх прав відповідно до міжнародного права. правом прав людини та застосовними нормами міжнародного гуманітарного права.

Протягом останніх кількох років застосування норм міжнародного права прав людини та міжнародного гуманітарного права у ситуаціях збройного конфлікту викликало низку питань у зв'язку із здійсненням конкретних заходів захисту, що гарантуються обома сукупностями правових норм. Їх одночасне застосування викликало плутанину із зобов'язаннями сторін конфлікту, сферою дії цих зобов'язань, які підлягають застосуванню стандартами та бенефіціарами цього захисту.

У цьому сенсі для правильного розуміння зв'язку між міжнародним правом прав людини та міжнародним гуманітарним правом, коли вони застосовуються на практиці у ситуаціях збройного конфлікту, важливо розглядати цей зв'язок у його концептуально-правовому контексті. У цьому розділі буде розглянуто основні елементи цих правових рамок. По-перше, увага буде зосереджена на визначенні основних джерел як міжнародного права людини, так і міжнародного гуманітарного права. По-друге, будуть викладені та зіставлені їх основні принципи. По-третє, у цьому розділі будуть розглянуті носії зобов'язань щодо кожного зводу норм права.

Права людини є правами, внутрішньо властивими всім людям незалежно від їхньої національності, місця проживання, статі, національного чи

етнічного походження, кольору шкіри, релігії, мови чи будь-якої іншої ознаки. Всі ці права взаємопов'язані, взаємозалежні та неподільні. Найчастіше вони визначаються та гарантуються нормами права у формі міжнародних договорів, звичайного міжнародного права, загальних засад та інших джерел міжнародного права. Міжнародне право прав людини покладає на держави зобов'язання діяти певним чином або утримуватися від певних дій з метою заохочення та захисту прав людини та основних свобод окремих осіб чи груп осіб.

З прав людини випливають як права, і обов'язки. Відповідно до міжнародного права держави несуть зобов'язання поважати, захищати та здійснювати права людини. Зобов'язання поважати означає, що держави повинні утримуватись від створення перешкод чи обмежень для користування правами людини. Зобов'язання захищати наказує державам захищати окремих осіб та групи осіб від порушень їхніх прав людини. Зобов'язання здійснювати означає, що держави мають вживати позитивних заходів для сприяння користуванню правами людини.

Міжнародне гуманітарне право обмежує застосування насильства у збройних конфліктах, щоб уберегти тих, хто не бере або більше не бере прямої участі у військових діях, одночасно обмежуючи насильство до рівня, необхідного для ослаблення військового потенціалу супротивника. Обмежуючи насильство та регулюючи поведження з особами, які зачіпаються збройним конфліктом іншим чином, міжнародне гуманітарне право забезпечує баланс між гуманним поведженням та військовою необхідністю [2].

На перший погляд норми міжнародного права прав людини та міжнародного гуманітарного права значно різняться, але суть їх дуже схожа: і ті, й інші захищають окремих осіб подібним чином. Найсерйозніша істотна відмінність полягає в тому, що захист, який забезпечується міжнародним гуманітарним правом, значною мірою заснований на відмінностях, зокрема

між цивільними особами та комбатантами, чого в міжнародному праві прав людини немає.

Міжнародне право прав людини закріплює зобов'язання поважати, захищати та здійснювати, які охоплюють усі права людини. Ці три терміни дозволяють визначити, чи були порушені міжнародні зобов'язання з прав людини. Хоча ці терміни в міжнародному гуманітарному праві зазвичай не застосовуються, зобов'язання, що випливають з його норм, можна розділити на аналогічні категорії. Оскільки держави зобов'язані робити будь-що (позитивні зобов'язання) або утримуватися від чогось (негативні зобов'язання) відповідно до обох сукупностей норм права, вони можуть вважатися відповідальними за порушення міжнародного права прав людини та міжнародного гуманітарного права, вчинене за допомогою дії, бездіяльності або неадекватної дії. У міжнародному гуманітарному праві ними покладають ясне зобов'язання поважати і забезпечувати повагу.

У міжнародному праві прав людини зобов'язання поважати вимагає від держав не вживати жодних заходів, які б завадили окремим особам отримати доступ до будь-якого конкретного права. Так, наприклад, право на достатнє харчування підлягає реалізації, насамперед, самими правовласниками у вигляді їх економічної та іншої діяльності. Держави зобов'язані не чинити невинуватих перешкод для здійснення такої діяльності. Це зобов'язання поважати, що впливає з прав людини, застосовне як до природних, і антропогенних стихійних лих. Подібним чином зобов'язання поважати право на достатню оселю означає, що уряди повинні утримуватися від проведення або від ініціювання іншими способами примусових чи довільних виселень окремих осіб чи груп осіб.

Держави повинні поважати права всіх будувати свої власні житла та управляти навколишніми умовами таким чином, що найбільш адекватно відповідає їхній культурі, навичкам, потребам та бажанням. Подібним чином функціонують багато заборон у міжнародному гуманітарному праві, наприклад заборона фізичного та морального примусу цивільних осіб і

військовополонених, що захищаються, заборона застосовувати насильство з загрозою для життя та особистої безпеки осіб, які не беруть активної участі у військових діях, заборона реквізиції продуктів харчування та госпіталів на територіях, заборона нападів на об'єкти, необхідних виживання громадянського населення [2].

В рамках зобов'язання захищати держави повинні запобігати, розслідувати, карати та забезпечувати засоби захисту стосовно порушень прав людини, що здійснюються третіми сторонами, наприклад, приватними особами, комерційними підприємствами та іншими недержавними суб'єктами. У зв'язку з цим Комітет з прав людини нагадав, що «позитивні зобов'язання держав-учасниць щодо забезпечення дотримання передбачених Пактом прав будуть виконані повністю лише у тому випадку, якщо люди будуть захищені державою не лише від порушення передбачених Пактом прав представниками держави, а й від актів, що здійснюються приватними особами або недержавними утвореннями, що завдають шкоди здійсненню передбачених Пактом прав у тій мірі, якою вони можуть застосовуватися у відносинах між приватними особами або недержавними утвореннями». І у міжнародному гуманітарному праві держави мають захищати полонених, наприклад, від цікавості натовпу, підтримувати правопорядок на окупованих територіях та захищати жінок від зґвалтувань. Відповідно до зобов'язань вживати запобіжних заходів проти наслідків нападів противника вони повинні навіть докладати, у максимально можливій мірі, зусиль для захисту свого власного цивільного населення, наприклад, за допомогою заходів, спрямованих на те, щоб військові цілі та комбатанти знаходилися поза густонаселеними районами [2].

Держави несуть також зобов'язання здійснювати, наприклад, через прийняття законодавчих, адміністративних, бюджетних, судових та інших заходів з метою всебічної реалізації прав людини. Це зобов'язання може бути поступово або послідовно реалізовано у зв'язку з економічними, соціальними та культурними правами і включає обов'язки стимулювати (розширювати

доступ до ресурсів та засобів досягнення прав), забезпечувати (гарантувати, щоб все населення могло здійснювати свої права, якщо воно нездатне самостійно зробити це) і заохочувати це право. Так, наприклад, Комітет з економічних, соціальних і культурних прав вказав на те, що зобов'язання здійснювати право на працю включає реалізацію державами-учасницями планів боротьби з безробіттям, щодо вживання позитивних заходів, що дозволяють окремим особам користуватися правом на працю, та за сприянням їм у цьому, а також щодо здійснення програм професійно-технічної підготовки для полегшення доступу до зайнятості та проведення в житті, зокрема, інформаційно-просвітницьких програм для підвищення рівня інформованості населення про право на працю. Відповідно до міжнародного гуманітарного права поранених і хворих необхідно збирати і піклуватися про них, полонені повинні бути нагодовані і забезпечені ночівлею, а держава, що окупує, повинна використовувати всі наявні в її розпорядженні засоби для забезпечення поставок продовольства та медичних препаратів, медичного обслуговування та гігієни на окупованій нею території.

У зв'язку з правом на харчування Комітет з економічних, соціальних та культурних прав продемонстрував, яким чином ці три принципи застосовуються на практиці. Він заявив, що «право на достатнє харчування, як і всі права людини, накладає на держави-учасниці зобов'язання трьох видів або рівнів: зобов'язання поважати, захищати та здійснювати. У свою чергу, зобов'язання здійснювати включає як обов'язок полегшувати, так і обов'язок забезпечувати. Зобов'язання поважати доступ до достатнього харчування вимагає від держав-учасниць не вживати жодних заходів, що перешкоджають такому доступу.

Зобов'язання захищати вимагає прийняття державою заходів щодо забезпечення того, щоб юридичні чи фізичні особи не позбавляли фізичних осіб доступу до достатнього харчування. Зобов'язання здійснювати (полегшувати) означає, що держава має реально проводити заходи щодо розширення доступу людей до ресурсів та засобів забезпечення їх існування

та використання ними цих ресурсів та засобів, включаючи продовольчу безпеку. Нарешті, у випадках, коли окрема особа або група осіб з незалежних від них причин виявляються не в змозі користуватися правом на достатнє харчування, використовуючи засоби, що знаходяться в їхньому розпорядженні, держави зобов'язані безпосередньо здійснювати (забезпечувати) це право [2].

Одним із прикладів взаємодії трьох видів захисту у міжнародному гуманітарному праві є зобов'язання воюючих сторін по відношенню до системи освіти противника. Не можна нападати на школи; вважається, що вони не роблять ефективний внесок у воєнні дії. Як тільки вони переходять під контроль противника на окупованій території, держава, що окупує, повинна сприяти їх успішній роботі, і в крайньому випадку, якщо місцеві установи не в змозі виконувати ці функції, держава, що окупує, повинна вживати заходів щодо утримання та навчання дітей, розлучених з їхніми батьками, по можливості особами їх національності, мови та релігії, а також сприяти відновленню їх родинних зв'язків та возз'єднанню сімей [3].

1.2. Захист права на життя в період збройних конфліктів

Хоча право на життя більше належить до сфери міжнародного права в галузі прав людини, також певною мірою воно перетинається з міжнародним гуманітарним правом. Дійсно, Комітет з прав людини заявив, що дві «сфери права є взаємодоповнюючими, а не взаємовиключними». При цьому слід пам'ятати, що головна проблема міжнародного гуманітарного права полягає у регулюванні поведінки під час збройних конфліктів, оскільки, однією з основних цілей є пом'якшення страждань людей у період таких конфліктів [4].

Крім того, слід бути обережним при розгляді міжнародного гуманітарного права, оскільки, незважаючи на використання прикметника «гуманітарний», було б неправильно припускати, що це правовий режим,

пов'язаний головним чином із захистом прав людини під час збройних конфліктів [5]. Водночас не можна заперечувати, що багато положень, які містяться в ключових документах міжнародного гуманітарного права, стосуються захисту прав людини, незважаючи на те, що мова права в галузі прав людини явно не використовується. Проте більшість цих прав надається виключно державам, а не окремим особам.

При розгляді основних договорів міжнародного гуманітарного права, захист прав людини і, зокрема, права життя стає очевидним. Загальна стаття 3 Женевських конвенцій 1949 року про міжнародний збройний конфлікт забороняє насильство щодо всіх осіб, які не беруть активної участі у військових діях без будь-яких несприятливих відмінностей, у тому числі за ознакою громадянства. У цій статті передбачається мінімальний стандарт захисту прав у всіх видах збройних конфліктів, як це було вирішено у справі Нікарагуа (Нікарагуа проти США, 1986, п. 218). Стаття 32 Женевської конвенції IV захищає цивільних осіб противника від зловживань з боку сторін. Права людини, включаючи право на життя, конкретно не згадуються, але оскільки положення «забороняє вбивства, тортури, тілесні покарання, каліцтва та медичні чи наукові експерименти», очевидно, що передбачені заходи захисту аналогічні визнаному захисту основних прав людини, включаючи право на життя.

Статті 50 і 51 Додаткового протоколу I ґрунтуються на тих видах захисту, які викладені в Женевських конвенціях 1949 року, та забезпечують подальші вказівки, спрямовані на захист цивільних осіб та цивільного населення під час міжнародних збройних конфліктів. Стаття 51 (2) свідчить, що громадянське населення «не є об'єктом нападу», а у Статті 51 (3) зазначено, що «громадяни користуються захистом, передбаченим цим розділом за винятком і на такий період, доки вони беруть безпосередню участь у військових діях». Стаття 75 цього Додаткового протоколу передбачає право на життя особам, які перебувають у владі протиборчих сил. Зокрема, щодо міжнародних збройних конфліктів Додатковий протокол II

захищає право на життя та відносини між державою та окремими особами в межах її юрисдикції. Ці приклади не є вичерпним списком, а швидше дають уявлення про захист права на життя, передбаченого в основних договорах міжнародного гуманітарного права. Декларація мінімальних гуманітарних стандартів (прийнята в Турку) також посиляється на невід'ємне право на життя, де розглядаються питання, пов'язані з міжусобицями, надзвичайними ситуаціями та заворушеннями [6].

Крім договірних положень, право на життя також захищене принципами гуманітарного права, такими як принцип пропорційності, принцип запобіжних заходів та принцип необхідності, спрямованими на зниження кількості жертв під час збройного конфлікту; принцип розходження; а також заборонаю на зброю, що викликає запобіжну та надмірну шкоду. Існують також положення про серйозні порушення, які посилюють захист права на життя.

При цьому слід додати, що зв'язок між міжнародним гуманітарним правом та правом у галузі прав людини не є простим. Наприклад, крім міжнародного гуманітарного права, що відображає багато аспектів права людини на життя, деякі положення про право на життя, що містяться в основних інструментах з прав людини, як зазначено в попередньому розділі, також підтверджуються міжнародним гуманітарним правом. Існують також випадки, коли два режими можуть суперечити один одному [7]. Розглядаючи значення міжнародного гуманітарного права та його зв'язок із правом людини на життя, слід нагадати, що між відповідними договорами, що передбачають захист прав людини на життя, є значні варіації. Тому, щоб прояснити, як ці відносини відрізняються залежно від відповідного правового режиму щодо прав людини, необхідно, у свою чергу, розглянути ряд цих систем.

Почнемо з Європейської конвенції з прав людини (ЄКПЛ). Стаття 2 забороняє будь-яке умисне позбавлення життя, за винятком випадків, коли воно є результатом абсолютно необхідного застосування сили: (а) для

захисту будь-якої особи від протиправного насильства; (b) для здійснення законного затримання або запобігання втечі особи, взятої під варту на законних підставах; (c) для придушення бунту або заколоту відповідно до закону». Стаття 15 (2) ЄКПЛ припускає відступ від права життя в умовах «правомірних військових дій». Для того, щоб відступ від статті 2 був ефективним, позбавлення життя державою має відповідати міжнародному гуманітарному праву і, отже, *ius ad bellum* та *ius in bello*, що також вимагається Статтею 15 (1) ЄКПЛ, що означає, що такі дії не повинні суперечити «іншим зобов'язанням держави з міжнародного права».

Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ), як правило, застосовував насамперед у таких обставинах інструменти з прав людини. У цьому сенсі Суд розглядав справи збройних конфліктів як звичайні справи з питань забезпечення правопорядку, включаючи справи, пов'язані з тероризмом, як у справі Макканна та інших. проти Великобританії (1995). Далі, вказуючи на це, суддя Братца у своїй особливій думці у справі Агдаса проти Туреччини зробив висновок, що суд повинен переконатися в тому, що «застосування сили було абсолютно необхідним» (2004, особлива думка судді Братца). Тому цілком очевидно, що держави повинні виявляти особливу обережність при застосуванні сили зі смертельним наслідком, при цьому Суд має дотримуватися думки, щодо позбавлення життя має бути елементом необхідності. Досить важливо, що такий рівень захисту не зустрічається у міжнародному гуманітарному праві, де комбатант є мішенню, якщо він не *hors de combat*, при цьому це справедливо незважаючи на тимчасові обмеження щодо цивільних осіб, які беруть безпосередню участь у військових діях, як зазначено у статті 51 (3) Додатковий протокол I [8].

З іншого боку, у статті 6 (1) Міжнародного пакту про громадянські та політичні права (МПГПП) зазначається, що «ніхто не може бути позбавлений життя». Стаття 4 (2) забороняє відступ від цього права за будь-яких обставин. Однак незважаючи на те, що в МПГПП як виняток із статті 6 прямо згадується лише смертна кара, законні воєнні дії також були визнані такими.

У консультативному висновку 1998 року з ядерної зброї Міжнародний суд підтвердив, що використання ядерної зброї може становити порушення права життя відповідно до МПГПП, оскільки «право те що, щоб бути довільно позбавленим життя, також застосовується при військових діях» (МС, 1996, П. 25). Суд надалі зазначив, що відступи від Статті 4 не допускаються, але зробив висновок, що «перевірка щодо того, що є довільним позбавленням життя визначається *lex specialis*, а саме правом, застосовним у збройних конфліктах, яке покликане регулювати ведення воєнних дій». (МС, 1996, п. 25).

Аналогічним чином, у справі Лас-Пальмераса (1998, п. 57) Міжамериканська комісія з прав людини (МАКПЛ) ухвалила рішення з питань права на життя шляхом тлумачення Американської конвенції поряд з нормами звичайного міжнародного гуманітарного права, що стосуються внутрішніх збройних конфліктів, та загальною статтею 3 Женевських конвенцій 1949. Комісія вважала, що Американська конвенція як така не є достатньої регулювання права життя за умов збройного конфлікту, зокрема визначення того, коли загибель людей є правомірним військовим дією. Комісія визнала, що міжнародне гуманітарне право є необхідним та авторитетним *lex specialis i*, отже, відіграє ключову роль у тлумаченні сфери застосування прав людини на життя під час збройного конфлікту [9].

Зрозуміло, що право життя лежить в основі зведення норм права, що включає міжнародне гуманітарне право. Хоча воно відрізняється від зводу норм з прав людини, обидва напрями права слід розглядати як взаємодоповнюючі, а не взаємовиключні, незважаючи на деякі аргументи про протилежне. Кожен звід норм права забезпечує власні стандарти, регулюючи поведінка держав, у своїй є випадки, коли норми міжнародного права щодо права життя перегукуються з відповідними правовими режимами з прав людини, тому важливо, що з розуміння права людини життя необхідно розуміння обох режимів.

РОЗДІЛ 2.

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

2.1. Правове забезпечення захисту прав людини в умовах міжнародних збройних конфліктів

Хоча в міжнародного права прав людини та міжнародного гуманітарного права різне історичне та концептуальне коріння, те й інше спрямоване на захист усіх осіб та засноване на принципах шанобливого ставлення до життя, добробуту та людської гідності кожного [10]. З юридичної точки зору джерелом міжнародного права прав людини та міжнародного гуманітарного права є низка міжнародних договорів, які посилені та доповнені нормами звичайного міжнародного права [11]. З урахуванням того, що міжнародне право прав людини застосовується у будь-який час – під час війни та мирний час, – а міжнародне гуманітарне право

застосовується лише в контексті збройних конфліктів, обидві сукупності норм права слід застосовувати взаємодоповнюючим та взаємопідсилюючим чином у контексті збройних конфліктів [12].

Крім того, деякі порушення міжнародного права прав людини та міжнародного гуманітарного права є порушенням міжнародного кримінального права, внаслідок чого можуть також застосовуватися й інші сукупності норм права, наприклад Римський статут Міжнародного кримінального суду. Міжнародне кримінальне право та кримінальне правосуддя щодо військових злочинів не тільки здійснюють на практиці міжнародне гуманітарне право, а й роз'яснюють та розвивають його норми. Аналогічним чином та інші склепіння норм права, наприклад міжнародне право біженців і внутрішньодержавне право, у багатьох випадках також застосовні і можуть впливати на вигляд, що забезпечуються гарантією захисту прав людини.

Міжнародне право прав людини знаходить своє відображення, зокрема, у Загальній декларації прав людини, а також у низці міжнародних договорів про права людини та в нормах звичайного міжнародного права. Так, ключовими універсальними договорами про права людини є:

- Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права та Факультативний протокол до нього;
- Міжнародний пакт про громадянські та політичні права та два Факультативні протоколи до нього;
- Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації;
- Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок та Факультативний протокол до неї;
- Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поведінки та покарання та Факультативний протокол до неї;
- Конвенція про права дитини та два Факультативні протоколи до неї;

- Міжнародна конвенція про захист прав усіх трудящих-мігрантів та членів їхніх сімей;

- Міжнародна конвенція для захисту всіх осіб від насильницьких зникнень;

та Конвенція про права інвалідів та Факультативний протокол до неї.

Число міжнародних договорів та протоколів з конкретних питань, а також різних регіональних договорів про захист прав людини та основних свобод постійно зростає. Більше того, резолюції, прийняті Генеральною Асамблеєю, Радою Безпеки та Радою з прав людини, рішення договірних органів з конкретних випадків та доповіді правозахисних спеціальних процедур, декларації, керівні принципи та інші інструменти «м'якого права» сприяють роз'ясненню, доопрацюванню та прийняттю принципових керівних положень нормам і стандартам у сфері прав людини, хоча вони й не містять зобов'язань *per se*, що мають юридичну силу, за винятком тих, які являють собою норми міжнародного звичаю [13].

Міжнародне право прав людини не обмежується правами, що перераховуються в міжнародних договорах, а охоплює також права та свободи, які стали частиною звичайного міжнародного права, що має обов'язкову силу для всіх держав, у тому числі для тих, що не є учасниками будь-якого конкретного міжнародного договору. Широко зізнається, що такий характер мають багато прав, закріплених у Загальній декларації прав людини. Крім того, за деякими правами визнається особливий статус як за імперативними нормами звичайного міжнародного права (*ius cogens*), що означає неприпустимість будь-яких відступів за будь-яких обставин та їх примат, зокрема над іншими міжнародними зобов'язаннями. Як імперативні норми широко визнаються заборони тортур, рабства, геноциду, расової дискримінації та злочинів проти людяності, а також право на самовизначення, що підтверджують проекти статей Комісії міжнародного права про відповідальність держав [14]. Крім того, Комітет з прав людини зазначив, що положення Міжнародного пакту про цивільні та політичні

права, які є звичайним міжнародним правом (і a fortiori, якщо вони мають характер імперативних норм), не можуть бути предметом застережень [15].

Комітет додав, що «держава не може резервувати за собою право займатися рабством, катувати, наражати людей на жорстоке, нелюдське або таке, що принижує гідність, довільно позбавляти людей життя, заарештовувати і затримувати людей у довільному порядку, заперечувати свободу думки, совісті та релігії, людину винною доти, доки вона не доведе свою невинність, стратити вагітних жінок чи дітей, дозволяти пропаганду національної, расової чи релігійної ненависті, заперечувати за людьми шлюбного віку право на одруження або заперечувати за меншинами право користуватися своєю власною культурою, сповідувати свою релігію або використати свою мову. І хоча застереження до певних положень статті 14 можуть допускатися, загальне застереження до права на справедливий судовий розгляд буде неприйнятним». Комітет також підтвердив, що відповідно до статті 4 Пакту заборонені відступи від ряду прав, закріплених у Пакті, включаючи статтю 6 (право на життя), статтю 7 (заборона тортур або жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поводження та покарання, а також медичних), або наукових дослідів без отримання згоди), пункти 1 та 2 статті 8 (заборона рабства, работоргівлі та утримання у підневільному стані), статтю 11 (заборона позбавлення волі внаслідок нездатності виконати будь-яке договірне зобов'язання), статтю 15 (принцип законності у сфері кримінального законодавства: кримінальна відповідальність і покарання повинні визначатися ясними та чіткими положеннями лише того законодавства, яке діяло та застосовувалося в момент скоєння діяння або упущення, за винятком випадків, коли прийняте пізніше законодавство встановило легше покарання), статтю 16 (визнання правосуб'єктності кожної людини) та статтю 18 (свобода думки, совісті та релігії) [16]. У своїй заяві з питань расової дискримінації та заходів щодо боротьби проти тероризму Комітет з ліквідації расової дискримінації нагадав, що заборона на расову дискримінацію є однією з норм *ius cogens* [17].

У рішеннях Міжнародного Суду, які Статут Суду визнає одним із додаткових засобів визначення норм права, все частіше згадуються зобов'язання держав поважати права людини у ситуаціях збройного конфлікту. Ці рішення вносять додаткову ясність у такі питання, як безперервне застосування норм міжнародного права людини у ситуаціях збройного конфлікту [18].

У контексті здійснення зобов'язань у галузі прав людини органи, засновані відповідно до міжнародних договорів про права людини для моніторингу за здійсненням ключових договорів про права людини, наприклад Комітет з прав людини та Комітет з економічних, соціальних та культурних прав, регулярно приймають зауваження загального порядку, у яких тлумачиться і пояснюються зміст та сфера дії конкретних норм, принципів та зобов'язань, закріплених у відповідних конвенціях про права людини [19].

Міжнародне гуманітарне право є зведенням правових норм, спрямованих на обмеження наслідків збройного конфлікту для людей, включаючи цивільних осіб, які не беруть участь або не беруть участь у конфлікті осіб, і навіть тих, хто продовжує брати участь у конфлікті, наприклад комбатантів. Для досягнення цієї мети міжнародне гуманітарне право охоплює дві галузі: захист осіб та обмеження засобів та методів ведення війни [20].

Джерелами міжнародного гуманітарного права є міжнародні договори та норми звичайного міжнародного права. Норми міжнародного гуманітарного права закріплені у низці конвенцій та протоколів. В основі сучасного міжнародного гуманітарного права лежать такі документи:

- Гаазьке положення про закони та звичаї сухопутної війни;
- Женевська конвенція (I) про покращення долі поранених та хворих у діючих арміях;
- Женевська конвенція (II) про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали аварії корабля, зі складу збройних сил на морі;

- Женевська конвенція (III) про поводження з військовополоненими;
- Женевська конвенція (IV) щодо захисту цивільного населення під час війни;

- Додатковий протокол до Женевських конвенцій щодо захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I); і

- Додатковий протокол до Женевських конвенцій щодо захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (Протокол II).

Повсюдно визнається, що Гаазьке становище відноситься до звичайного міжнародного права, що пов'язує всі держави, незалежно від їхньої згоди з ними. Досягнуто універсальної ратифікації Женевських конвенцій. Багато положень, що містяться в Женевських конвенціях та Протоколах до них, вважаються частиною звичайного міжнародного права та застосовуються у всіх збройних конфліктах [21].

Інші міжнародні договори, в яких йдеться про виробництво, застосування та накопичення певних видів зброї, також вважаються частиною міжнародного гуманітарного права тією мірою, якою вони регулюють ведення військових дій та вводять обмеження щодо застосування певних видів зброї. Деякі з таких конвенцій є:

- Конвенція про заборону застосування, накопичення запасів, виробництва та передачі протипіхотних мін та про їх знищення;

- Конвенція щодо касетних боєприпасів;

- Конвенція про заборону розробки, виробництва, накопичення та застосування бактеріологічної (біологічної) та токсичної зброї та про її знищення;

- Конвенція про заборону розробки, виробництва, накопичення та застосування хімічної зброї та її знищення;

- Конвенція про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних пошкоджень або мають невибіркову дію; і

- Договір про нерозповсюдження ядерної зброї.

Особливу роль відповідно до міжнародного гуманітарного права відіграє Міжнародний комітет Червоного Хреста (МКЧХ). Женевські конвенції передбачають, що МКЧХ відвідує полонених, організовує рятувальні операції, сприяє возз'єднанню сімей та проводить цілу низку гуманітарних заходів під час міжнародних збройних конфліктів. Крім того, Женевські конвенції дозволяють МКЧХ надавати ці послуги в рамках збройних конфліктів неміжнародного характеру. Міжнародний комітет Червоного Хреста відіграє важливу роль у тлумаченні міжнародного гуманітарного права та уповноважений працювати з метою його сумлінного застосування у збройних конфліктах, приймати скарги щодо порушень цього права, роз'яснювати його положення, поширювати знання про нього, а також готувати його розвиток [22].

2.2. Інституційні механізми захисту прав людини в умовах міжнародних збройних конфліктів

Підтримка миру та запобігання збройним конфліктам є найважливішими завданнями Організації Об'єднаних Націй. Як передбачає пункт 3 статті 1 Статуту Організації Об'єднаних Націй, заохочення та розвиток поваги до прав людини та основних свобод для всіх без будь-якої дискримінації є однією з основоположних цілей Організації. У зв'язку з цим Організація Об'єднаних Націй накопичила багатий досвід у використанні як міжнародного права прав людини, так і міжнародного гуманітарного права для захисту людей у період збройних конфліктів. На її думку, прийняття важливих міжнародних документів про права людини, таких як Загальна декларація прав людини та міжнародні договори про права людини, сприяло утвердженню ідеї про те, що кожен має користуватися правами людини, чи то в мирний час, чи під час війни.

Протягом останніх двох десятиліть держави-члени Організації Об'єднаних Націй все частіше закликають Секретаріат та спеціалізовані установи Організації Об'єднаних Націй використовувати обидва зведення правових норм як основу для їх цілей та діяльності, що дозволить накопичити значний експертний потенціал, удосконалити методологію та збагатити практику на місцях. Обидва правові режими застосовуються в контексті резолюцій Генеральної Асамблеї, Ради Безпеки та Ради з прав людини. Вони також використовуються в контексті моніторингу, розслідувань, аналізу та подання доповідей Секретаріатом та спеціалізованими установами Організації Об'єднаних Націй, включаючи Генерального секретаря та УВКПЛ. Міжнародне право прав людини та міжнародне гуманітарне право застосовуються, зокрема, у контексті діяльності Ради Безпеки у сфері захисту певних категорій осіб, включаючи цивільних осіб, жінок, дітей та ВПО.

Як головний нормотворчий орган Організації Об'єднаних Націй Генеральна Асамблея, з моменту створення Організації, брала активну участь у розробці норм у галузі прав людини, включаючи Загальну декларацію прав людини. Генеральна Асамблея схвалила цілу низку правозахисних принципів та стандартів про права, що підлягають особливому захисту груп осіб. Крім того, Генеральна Асамблея розробила стандарти щодо розшуку, арешту, видачі та покарання осіб, винних у військових злочинах та злочинах проти людяності [23].

Занепокоєння у зв'язку з повагою прав людини у збройному конфлікті висловлювалося ще у Зверненні Тегеранської конференції 1968 року, в якому держави-члени заявили, що «масове грубе порушення прав людини внаслідок агресії чи збройних конфліктів з їхніми трагічними наслідками веде до нестерпних людських страждань та може вкинути світ у ще більш серйозні воєнні конфлікти» (пункт 10) [24].

У своїй резолюції XXIII Тегеранська конференція просила Генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй, після консультацій з МКЧХ,

звернути увагу всіх держав – членів Організації Об'єднаних Націй на чинні норми міжнародного гуманітарного права та настійно закликати їх, до прийняття нових норм, забезпечувати захист громадянських осіб. У своїй резолюції 2444 (XXIII) Генеральна Асамблея прийняла згадану вище резолюцію до відома і також просила Генерального секретаря підготувати дослідження щодо поваги прав людини в збройних конфліктах. Генеральний секретар згодом надав Генеральній Асамблеї кілька доповідей [25].

У 1970-і роки минулого століття Генеральна Асамблея ухвалила цілу низку резолюцій, у яких вона підтвердила необхідність забезпечення всебічної поваги до прав людини у збройних конфліктах. Так, у своїй резолюції 2675 (XXV) Генеральна Асамблея заявила, що «основні права людини у тому вигляді, як вони визнані у міжнародному праві та викладені у міжнародних документах, продовжують повністю застосовуватися у ситуаціях збройного конфлікту» [26]. Вона також наголосила, що житлові будівлі, біженці, шпитальні зони та інші споруди, які використовуються цивільним населенням, не повинні бути об'єктом військових операцій. Громадянські особи не повинні бути об'єктом репресалій, примусового переміщення чи інших посягань на їхню недоторканність. Крім того, Генеральна Асамблея зазначила, що надання міжнародної допомоги цивільному населенню не суперечить Статуту Організації Об'єднаних Націй, Загальній декларації прав людини та іншим міжнародним документам у галузі прав людини.

В останні роки Генеральна Асамблея бере активну участь у прогресивному розвитку прав людини у всіх сферах, особливо через прийняття сформульованих у Декларації тисячоліття цілей у сфері розвитку. У їх Декларації тисячоліття глави держав та урядів заявили про рішучість «забезпечити дотримання державами-учасниками [...] норм міжнародного гуманітарного права та права в галузі прав людини та закликати всі держави розглянути можливість підписання та ратифікації Римського статуту Міжнародного кримінального суду» [27].

На Світовому саміті 2005 року глави держав та урядів підтвердили їхню рішучість захищати права людини, включаючи обов'язок кожної окремої держави захищати її населення від геноциду, військових злочинів та злочинів проти людяності. Цей обов'язок тягне за собою необхідність запобігання таким злочинам та підбурюванням до них. Глави держав та урядів заявили, що «міжнародне співтовариство має вжити відповідних заходів для того, щоб сприяти та допомагати державам у виконанні цього обов'язку, та має підтримати зусилля Організації Об'єднаних Націй щодо створення можливостей раннього попередження». Вони далі наголосили, що Генеральна Асамблея має продовжувати розглядати питання про обов'язок захищати населення від геноциду, військових злочинів та злочинів проти людяності та про наслідки цього обов'язку з огляду на принципи Статуту та загального міжнародного права. Вони підтвердили їхню рішучість надавати допомогу державам у підвищенні їхніх можливостей захищати своє населення від геноциду, військових злочинів та злочинів проти людяності, та допомагати тим, хто перебуває у стресовій ситуації, до початку криз та конфліктів [28].

Навіть якщо Генеральна Асамблея як один з органів ООН не вживає або безпосередньо не забезпечує вжиття заходів захисту, розробка норм, принципів і стандартів, що нею здійснюється, має основне значення для ефективного захисту індивідуальних прав. Більше того, її резолюції найчастіше є *opinio iuris* держав з якогось конкретного питання, яке згодом може бути закріплене державною практикою як норма звичайного права, що пов'язує всі держави. Так, наприклад, склався широкий консенсус про те, що багато прав, проголошених у Загальній декларації прав людини, з часом трансформувалися у норми звичайного міжнародного права. Тому постійна участь Генеральної Асамблеї у розробці міжнародних норм та принципів у галузі прав людини набуває великого значення.

У Підсумковому документі Світового саміту 2005 року держави члени ясно визнали, що «міжнародне співтовариство, діючи через Організацію

Об'єднаних Націй, зобов'язане також використовувати відповідні дипломатичні, гуманітарні та інші мирні засоби відповідно до глав VI і VIII Статуту для того, щоб сприяти захисту населення від , військових злочинів, етнічних чисток та злочинів проти людяності. У цьому зв'язку [вони] готові вжити колективних дій своєчасним і рішучим чином, через Раду Безпеки, відповідно до Статуту, у тому числі на підставі глави VII, з урахуванням конкретних обставин та у співпраці з відповідними організаціями, у разі потреби, якщо мирні засоби виявляться недостатніми, а національні органи влади явно виявляться не в змозі захистити своє населення від геноциду, військових злочинів, етнічних чисток та злочинів проти людяності» (пункт 139).

Рада Безпеки фактично вже тривалий час приймає резолюції, реагуючи на конкретні ситуації в деяких країнах, коли міжнародний мир та безпека знаходяться під загрозою і часто коли збройний конфлікт розпочався чи неминуче спалахне. Він неодноразово вимагав від сторін збройного конфлікту виконувати зобов'язання у галузі прав людини та гуманітарного права. Ще в 1967 році Рада Безпеки відзначила, «що істотні та невід'ємні права людини повинні поважатися навіть у ході мінливостей війни» [29].

З 1990-х років минулого століття Рада Безпеки продовжувала розвивати свою практику включення міркувань про права людини у свої резолюції щодо ситуацій збройного конфлікту. Так, наприклад, він зажадав, щоб «усі угруповання та сили в Сьєрра-Леоні [...] поважали права людини і дотримувалися норм міжнародного гуманітарного права» [30]. Стосовно ситуації в Демократичній Республіці Конго, Рада Безпеки підтвердила, що всі конголезькі сторони зобов'язані поважати права людини, норми міжнародного гуманітарного права, а також безпеку і добробут цивільного населення [31]. Крім того, він закликав забезпечити «повну повагу до прав людини та норм міжнародного гуманітарного права на всій території Афганістану» [32].

Рада Безпеки також неодноразово засуджувала порушення прав людини та гуманітарного права у збройних конфліктах та закликала притягувати винних до відповідальності [33]. Так, наприклад, він засудив «усі без винятку порушення прав людини та міжнародного гуманітарного права» і закликав «усі сторони в Сомалі повністю дотримуватися своїх зобов'язань у зв'язку з цим і притягнути винних у таких порушеннях в Сомалі до відповідальності» [34]. Крім того, Рада Безпеки закликала уряд Судану «покласти край обстановці безкарності в Дарфурі, виявляючи та притягуючи до суду всіх тих, хто несе відповідальність за масові порушення прав людини та норм міжнародного гуманітарного права» [35].

Рада Безпеки продовжувала практику прийняття періодичних та тематичних резолюцій щодо захисту конкретних категорій осіб у збройних конфліктах, включаючи цивільних осіб, дітей та жінок. Так, наприклад, у своїй резолюції 1265 (1999) він настійно закликав усі відповідні сторони суворо дотримуватися своїх зобов'язань відповідно до міжнародного гуманітарного права, норм у галузі прав людини та біженського права. Пізніше у своїй резолюції 1894 (2009) він зажадав, «щоб сторони у збройному конфлікті суворо дотримувалися обов'язків, які застосовуються до них відповідно до норм міжнародного гуманітарного права, міжнародних стандартів у галузі прав людини та норм біженського права». Порада Безпеки використала аналогічні формулювання у своїх пам'ятних записках. У всіх цих документах Рада Безпеки все настійніше вимагала від Організації Об'єднаних Націй вжити заходів для здійснення та захисту стандартів як міжнародного права прав людини, так і міжнародного гуманітарного права [36].

Крім того, у своїй резолюції 1612 (2005) Рада Безпеки просила Генерального секретаря ввести в дію механізм спостереження та звітності щодо дітей та збройних конфліктів та заснувала робочу групу для розгляду доповідей цього механізму. Об'єктами спостереження механізму стали, зокрема, шість серйозних порушень: а) вбивство чи калічення дітей; б) вербування та використання дітей-солдат; с) напади на школи чи лікарні; d)

згвалтування дітей та інші тяжкі види сексуального насильства над дітьми; е) викрадення дітей; та f) відмова у наданні гуманітарного доступу до дітей. Робоча група формулює для Ради Безпеки рекомендації щодо можливих заходів щодо сприяння захисту дітей, порушених збройним конфліктом, та просить інші органи Організації Об'єднаних Націй вжити заходів для підтримки та здійснення резолюції Ради Безпеки [37].

Жодних аналогічних робочих груп Ради Безпеки із захисту цивільних осіб та жінок у збройних конфліктах немає. Однак у своїй резолюції 1888 (2009) про жінок, мир та безпеку Рада Безпеки просила Генерального секретаря «розробити в терміновому порядку, переважно протягом трьох місяців, конкретні пропозиції щодо шляхів забезпечення в рамках існуючої системи Організації Об'єднаних Націй більш ефективного та результативного контролю та звітності у справі реалізації заходів, спрямованих на забезпечення захисту жінок і дітей від згвалтувань та актів сексуального насильства в інших формах в умовах збройного конфлікту та у постконфліктний період з використанням досвіду фахівців системи Організації Об'єднаних Націй та внеску національних урядів, регіональних організацій, неурядових організацій до їх консультативного якості, а також різних структур громадянського суспільства з метою своєчасного отримання об'єктивної, достовірної та надійної інформації про прогалини в роботі підрозділів Організації Об'єднаних Націй для розгляду та прийняття відповідних рішень». У резолюції 1894 (2009) про цивільних осіб у збройних конфліктах Рада Безпеки заявила, що вона розглядає «можливість використання [...] Міжнародної комісії з встановлення фактів, передбаченої у статті 90 першого Додаткового протоколу до Женевських конвенцій», для збору інформації про можливі порушення застосованих норм міжнародного права, що стосуються захисту цивільних.

У своїй резолюції 1674 (2006) Рада Безпеки визнала, що розвиток, мир і безпека та права людини взаємопов'язані та взаємно зміцнюють один одного, і зазначив, що «вчинення систематичних та широкомасштабних порушень

міжнародного гуманітарного права та норм у галузі прав людини в умовах збройного конфлікту може становити загрозу міжнародному миру та безпеці». У своїй резолюції 1894 (2009) він також зазначив, що «навмисний напад на цивільне населення як таке та на інших осіб, які перебувають під захистом, та вчинення систематичних та широкомасштабних порушень застосованих норм міжнародного гуманітарного права та міжнародних стандартів у галузі прав людини у умовах збройного конфлікту можуть становити загрозу міжнародному миру та безпеці», і підтвердив «свою готовність розглядати такі ситуації і, де це необхідно, вживати належних заходів».

Після прийняття Римського статуту Рада Безпеки стала також грати активну роль у боротьбі проти безкарності за геноцид, військові злочини, злочини проти людяності та агресію. Римський статут передбачає, що, діючи на підставі глави VII, Рада Безпеки може передати Міжнародному кримінальному суду ситуації, за яких, як видається, було скоєно один або кілька таких злочинів. Використовуючи це право, Рада Безпеки ухвалила у своїй резолюції 1593 (2005), що ситуація в Судані є загрозою міжнародному миру та безпеці, і передала ситуацію в Дарфурі на розгляд Прокурора. Прокурор потім заявив, що «прийнявши резолюцію 1593 (2005), Рада підтвердила, що правосуддя та відповідальність за вчинене є ключовими факторами для досягнення міцного миру та безпеки в Дарфурі» (S/PV.5459).

Безсумнівно, роль Ради Безпеки як виконавчого органу Організації, який має повноваження вживати примусових заходів, покладає на нього головну відповідальність за дотримання основних принципів Організації Об'єднаних Націй, особливо у разі виникнення загрози миру, порушення миру або акту агресії. За допомогою вживання та здійснення примусових заходів, узгоджених на багатосторонньому рівні, Рада Безпеки сприяє забезпеченню поваги до стандартів у галузі прав людини і спонукає держави дотримуватися принципів міжнародного гуманітарного права. Більше того, своєчасне втручання Ради Безпеки може бути ефективним механізмом забезпечення

виконання міжнародним співтовариством і, зокрема, заінтересованими державами їхніх зобов'язань щодо захисту цивільного населення та запобігання грубим порушенням прав людини, рівнозначним геноциду, злочинам проти людяності та військовим злочинам.

Як зазначалося вище, Генеральний секретар представив Генеральній Асамблеї кілька доповідей щодо поваги прав людини у збройних конфліктах. У своїй доповіді 1969 року Генеральний секретар нагадав, що «у положеннях Статуту про права людини не проводиться жодної різниці щодо їх застосування між мирним часом, з одного боку, та воєнним часом – з іншого». Він надалі заявив, що «формулювання Статуту застосовуються в принципі до цивільних осіб, а також до військовослужбовців; вони охоплюють осіб, які перебувають під юрисдикцією їхньої власної національної влади, та осіб, які проживають на територіях, окупованих воюючими сторонами». Він також зазначив, що «за жодних положень Загальної декларації прав людини не згадується будь-яка конкретна різниця між мирним часом і часом збройного конфлікту. Вони закріплені правничий та свободи, які визнані що належать «кожному» і «всім», і сформульовані заборони у вигляді фрази у тому, що «ніхто» нічого не винні піддаватися актам, які Декларація відкидає». І нарешті, Рада Безпеки нагадала про те, що «Конвенція про попередження злочину геноциду та покарання за нього підтверджує те, що представляється позицією Організації Об'єднаних Націй, а саме те, що захист прав людини на підставі документів, підготовлених під егідою Організації, здійснюється як у мирне, так і у воєнний час» [38].

У своїй доповіді 1970 року Генеральний секретар проаналізував захист, який передбачають прийняті Організацією Об'єднаних Націй документи про права людини в озброєних тономний захист, що забезпечується документами Організації Об'єднаних Націй про права людини, більш ефективний і масштабний, ніж захист, що впливає з норм Женевських. договорів, присвячених збройним конфліктам». Далі Генеральний секретар нагадав, що оскільки Женевські конвенції ставлять захист певних прав у залежність від

характеру відповідного збройного конфлікту, захист, що впливає з документів Організації Об'єднаних Націй про такі права, є всеосяжним». Він також зазначив, що «у деяких випадках документи Організації Об'єднаних Націй про права людини і, зокрема, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права виходять за рамки Женевських конвенцій у тому, що стосується суті захисту. Пакт містить ряд значних положень про захист деяких прав усіх осіб у всіх видах збройного конфлікту, які або взагалі не мають аналога в Женевських конвенціях, або включені в деякі з них лише у контексті міжнародних збройних конфліктів [39].

Останнім часом Рада Безпеки часто просила Секретаріат Організації Об'єднаних Націй за допомогою Генерального секретаря вжити заходів щодо реагування на збройні конфлікти, у тому числі щодо порушень міжнародного права прав людини та міжнародного гуманітарного права. Так, наприклад, у своїй резолюції 1564 (2004) Рада Безпеки просила «Генерального секретаря оперативно створити міжнародну слідчу комісію для негайного розслідування повідомлень про порушення норм міжнародного гуманітарного права та стандартів у галузі прав людини у Дарфурі всіма сторонами, встановлення також того, чи мали місце акти геноциду та виявлення осіб, які вчиняли такі порушення, з метою забезпечення притягнення винних до відповідальності [...]». Генеральний секретар звернувся до Верховного комісару з прав людини з проханням проконтролювати устанovu цієї комісії та надати їй належну підтримку.

Пізніше у своїй доповіді 2005 року Раді Безпеки про захист цивільних осіб у збройному конфлікті Генеральний секретар зазначив, що «дотримання всіма відповідними сторонами міжнародного гуманітарного права, норм прав людини, права біженців та міжнародного кримінального права створює найбільш міцну основу для забезпечення поваги до вимог захисту громадянського населення» [40]. У своїй доповіді 2007 року з того ж питання він заявив, що «за практикою Рада Безпеки повинна докласти всіх можливих зусиль і закликати сторони конфлікту та санкціоновані ним

багатонаціональні сили дотримуватися своїх зобов'язань відповідно до норм міжнародного гуманітарного права та стандартів у галузі прав людини» [41].

Крім того, Генеральний секретар підготував цілу низку доповідей, де знайшли своє відображення нещодавні зміни у міжнародному праві прав людини та міжнародному гуманітарному праві, що сприяють розвитку зведення правових норм, які можна вважати основними стандартами людяності [42].

Комісія з прав людини та її наступник – Рада з прав людини – є історичними форумами, на яких їхні члени аналізують та обговорюють ситуації та проблеми у галузі прав людини. Мандат Ради з прав людини консолідував роботу, проведену Комісією з 1947 року. Дійсно, ухвалюючи резолюцію 60/251 про заснування Ради з прав людини, Генеральна Асамблея ухвалила покласти на неї два ключові обов'язки: а) сприяння загальній повазі та захисту всіх прав людини та основних свобод для всіх без будь-яких відмінностей і на справедливій та рівній основі ; та б) розгляд ситуацій, пов'язаних з порушенням прав людини, включаючи грубі та систематичні порушення, та формулювання за ними рекомендацій.

І Комісія, і Рада послідовно розглядали порушення міжнародного гуманітарного права, що стосувалися їхніх мандатів. Рада також ухвалила, що «з урахуванням взаємодоповнюючого та взаємопов'язаного характеру міжнародного права прав людини та міжнародного гуманітарного права в [універсальному періодичному] огляді враховуються застосовні норми міжнародного гуманітарного права» [43]. Держави-члени неодноразово закликали держави та Організацію Об'єднаних Націй вжити заходів щодо таких порушень. Так, наприклад, у 1994 році Комісія проаналізувала становище в галузі прав людини в Руанді і прийняла резолюцію, в якій вона «засуджує найрішучішим чином усі порушення міжнародного гуманітарного права» [...] і закликає всі залучені сторони негайно припинити всі зазначені порушення та зловживання та зробити всі необхідні кроки з метою забезпечити повну повагу прав людини та основних свобод, а також

гуманітарного права» [44]. Крім того, Комісія ухвалила низку резолюцій щодо порушень як міжнародного права прав людини, так і міжнародного гуманітарного права, зокрема, в контексті збройних конфліктів в Афганістані, Бурунді, Колумбії, на окупованій палестинській території та в Уганді.

Діяльність УВКПЛ на місцях є демонстрацією того, яким чином Управління розглядає зобов'язання як з міжнародного права прав людини, так і міжнародного гуманітарного права у конкретних конфліктних ситуаціях. Так, наприклад, відповідно до Угоди про створення відділення в Непалі, яке було підписано УВКПЛ та урядом Непалу у квітні 2005 року, відділення має «здійснювати моніторинг за повагою прав людини та міжнародного гуманітарного права [...] з метою консультування влади Непалу з питань [...] політики, програм та заходів, спрямованих на заохочення та захист прав людини». У Угоді також наголошується, що відділення «співпрацюватиме з усіма відповідними сторонами, включаючи державні суб'єкти, з метою забезпечення дотримання відповідних норм міжнародного права прав людини та гуманітарного права». Угода про створення відділення УВКПЛ в Уганді, підписана 9 січня 2006 року, містить аналогічні положення щодо здійснення відділенням аналогічного кола заходів. Крім того, підписана 10 липня 2006 року Угода про створення відділення УВКПЛ у Того передбачає, що мандат відділення полягає у здійсненні моніторингу за дотриманням норм та принципів у галузі прав людини та за виконанням зобов'язань з міжнародного гуманітарного права.

Крім того, Угода про створення відділення в Колумбії, підписана 29 листопада 1996 року, свідчить, що відділення отримуватиме «скарги на порушення прав людини та інші зловживання, включаючи порушення гуманітарного права, що застосовується у разі збройних конфліктів». Відділення здійснює моніторинг та готує доповіді про передбачувані порушення з боку держави та недержавних суб'єктів [45].

І нарешті, у Угоді, підписаній УВКПЛ та Мексикою 6 лютого 2008 року, йдеться, що відділу буде представлена свобода пересування по всій території країни, а її роботу доповнюватиме діяльність інших міжнародних установ, які займаються проблемами міжнародного права прав людини та міжнародного гуманітарного права.

Крім того, Верховний комісар готує періодичні доповіді щодо порушень міжнародного права прав людини та міжнародного гуманітарного права сторонами конфлікту. Так, наприклад, у своїй доповіді 2008 року про порушення прав людини, зумовлені ізраїльськими військовими нападами та операціями на окупованій палестинській території, Верховний комісар нагадала, що «і Ізраїль, і Палестинська адміністрація, а також рух Хамас у секторі Газа несуть зобов'язання відповідно до міжнародним гуманітарним правом та міжнародним правом прав людини стосовно мирного населення як в Ізраїлі, так і на ОПТ [окупованій палестинській території]» [46].

У зв'язку із ситуацією в Судані Верховний комісар закликала всі сторони конфлікту «виконувати їхні зобов'язання з міжнародного права прав людини та міжнародного гуманітарного права та дотримуватися їхніх зобов'язань за всіма відповідними резолюціями Ради Безпеки та угодами про припинення вогню». Крім того, Верховний комісар публічно закликала обидві сторони конфлікту в Непалі «утриматися від відновлення практики грубих порушень міжнародних стандартів у галузі прав людини та гуманітарного права, які допускалися на попередніх етапах конфлікту» [47]. У випадку з Колумбією Верховний комісар настійно закликала «уряд, незаконні збройні угруповання та громадянське суспільство загалом у пріоритетному порядку забезпечити дотримання у повному обсязі прав людини та міжнародного гуманітарного права» [48].

Незалежні експерти Організації Об'єднаних Націй з прав людини, які працюють у договірних органах або як мандарії спеціальних процедур Ради з прав людини, що стосуються окремих країн або тем, регулярно згадують про

зобов'язання з міжнародного права прав людини та міжнародне гуманітарне право у збройних конфліктах.

Їхні доповіді та рекомендації допомагають виявляти, а іноді й запобігати порушенням у ситуаціях збройного конфлікту. Їхні висновки та підготовлені ними документи згадувалися у рішеннях Міжнародного Суду. Так, наприклад, у своєму рішенні у справі «Збройна діяльність на території Конго» Суд згадав доповідь Спеціального доповідача Демократичної Республіки Конго, констатує порушення міжнародного права прав людини та міжнародного гуманітарного права.

У своєму консультативному висновку у справі «Правові наслідки будівництва стіни» Суд підтвердив дане Комітетом з прав людини тлумачення про те, що Міжнародний пакт про громадянські та політичні права пов'язує державу, що окупує, стосовно населення окупованої території. Є також приклади, коли національні суди посилалися на матеріали договірних органів, у тому числі на зауваження загального порядку та заключні зауваження.

Нижче наведено приклади, які показують, яким чином договірні органи та спеціальні процедури розглядають взаємодоповнюваність норм та принципів міжнародного права прав людини та міжнародного гуманітарного права.

Організація Об'єднаних Націй систематично включає правозахисні компоненти у створенні Радою Безпеки місії з підтримки миру. Ці компоненти, які є невід'ємною частиною місій, але підзвітні також УВКПЛ, мають забезпечувати повагу норм як міжнародного права прав людини, так і міжнародного гуманітарного права. Так, наприклад, Місії Організації Об'єднаних Націй у Демократичній Республіці Конго (МООНДРК) було доручено «сприяти [уряду] у справі заохочення та захисту прав людини [...] розслідувати порушення прав людини [...] та [...] співпрацювати в рамках зусиль щодо забезпечення притягнення до відповідальності осіб, винних у серйозних порушеннях прав людини та норм міжнародного права» [49].

Правозахисний компонент Місії Організації Об'єднаних Націй у Судані (МООНВС) було створено з метою «забезпечити в рамках МООНВС належну присутність, потенціал та наявність фахівців у галузі прав людини для провадження діяльності, пов'язаної із заохоченням прав людини, захистом цивільного населення та діяльності з контролю» [50].

Місія Організації Об'єднаних Націй у Судані та УВКПЛ регулярно публікують доповіді про їхню діяльність з контролю та розслідування у зв'язку з дотриманням норм міжнародного права прав людини та міжнародного гуманітарного права, особливо в районі Дарфура. Так, наприклад, у 2008 році вони рекомендували уряду Судану «провести безстороннє, транспарентне та оперативне розслідування нападів на села та міста у північному коридорі та притягнути до судової відповідальності тих, хто був причетний до серйозних порушень прав людини або до злочинів з міжнародного гуманітарного права» .

Правозахисні компоненти з аналогічними мандатами були створені в рамках Місії Організації Об'єднаних Націй зі сприяння Афганістану (МООНСА) та Місії Організації Об'єднаних Націй з надання сприяння Іраку (МООНСІ), у відповідних доповідях яких робилися посилання як на міжнародне право людини. право. У своїй щорічній доповіді 2008 року про захист цивільних осіб у збройному конфлікті МООНСА нагадала про те, що, як тільки повстанець перестав брати участь у військових діях, набувають чинності міжнародні стандарти в галузі прав людини, до яких приєдналася відповідна держава або є частиною звичайної міжнародного права. Члени проурядових збройних сил також відповідають за порушення норм міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини. 2007 року МООНСІ заявила, що «озброєні групи всіх сторін продовжували напади на громадянське населення. При цьому дані групи нерідко порушували недоторканність таких місць відправлення релігійного культу, як мечеті, для зберігання зброї та боєприпасів, займали такі цивільні будівлі, як школи, та ігнорували захищений статус медичних установ та медичних

працівників, порушуючи міжнародне гуманітарне право та міжнародне право прав людини».

Міжнародний Комітет Червоного Хреста, який був заснований в 1863 році, працює по всьому світу, допомагаючи людям, які постраждали внаслідок конфліктів і збройного насильства, а також розповсюджуючи знання про закони, що захищають жертв війни. Будучи незалежною та нейтральною організацією, він має мандат, передбачений, головним чином, Женевськими конвенціями 1949 року. МКЧХ знаходиться в Женеві, Швейцарія, його співробітниками є понад 20 тисяч людей більш ніж у 100 країнах світу. Фінансується він, в основному, за рахунок добровільних пожертв урядів та національних товариств Червоного Хреста та Червоного Півмісяця.

У своїй роботі МКЧХ ґрунтується на Женевських конвенціях 1949 року, Додаткових протоколах до них, на своєму Статуті, на Статуті Міжнародного руху Червоного Хреста та Червоного Півмісяця, а також на резолюціях Міжнародних конференцій Червоного Хреста та Червоного Півмісяця. МКЧХ - незалежна нейтральна організація, що забезпечує гуманітарний захист та допомогу жертвам війни та збройного насильства. Він діє у надзвичайних ситуаціях та сприяє дотриманню міжнародного гуманітарного права та його імплементації на національному рівні.

Міжнародний Комітет Червоного Хреста є неупередженою, нейтральною та незалежною організацією, чії цілі та завдання мають виключно гуманітарний характер і полягають у тому, щоб захищати життя та гідність людей, які постраждали від збройних конфліктів та насильства, та надавати їм допомогу. Пропагуючи та зміцнюючи гуманітарне право та універсальні гуманітарні принципи, МКЧХ докладас всіх зусиль для того, щоб запобігти стражданням людей [51].

РОЗДІЛ 3.
ПРАВА ЛЮДИНИ ПІД ЧАС МІЖНАРОДНИХ ЗБРОЙНИХ
КОНФЛІКТІВ В СВІТЛІ СПІВВІДНОШЕННЯ МІЖНАРОДНОГО І
НАЦІОНАЛЬНОГО ПРАВА

3.1. Імплементация норм міжнародного гуманітарного права в національну правову систему України

Для того, щоб точно оцінити, чи існують в Україні засоби правового захисту, які відповідають вимогам міжнародного гуманітарного права, насамперед необхідно зрозуміти сутність правової системи України у сфері гуманітарного права, а також визначити коло посадових осіб, відповідальних за імплементацию міжнародного гуманітарного права.

Чинність міжнародних договорів та їх статус у правовій системі України визначаються Конституцією України та «Законом України про міжнародні договори» («Закон України про міжнародні договори») [52]. Статтею 9 Конституції України зазначено, що чинні міжнародні договори (згода на обов'язковість Верховної Ради України) є невід'ємною частиною національного законодавства України. Так само у статті 19 Закону про міжнародні договори України зазначено, що міжнародні договори, ратифіковані Верховною Радою України (парламентом України), є частиною національного законодавства та застосовуються у порядку, встановленому національним законодавством.

Що стосується верховенства права, то у разі конфлікту з чинним внутрішнім законодавством після набрання чинності встановленими процедурами міжнародного договору перевагу мають положення цього договору. Іншими словами, міжнародне право має перевагу над внутрішнім.

Діючі міжнародні договори в Україні зареєстровані в Міністерстві закордонних справ України. Міністерство відповідає за реєстрацію міжнародних договорів у Секретаріаті Організації Об'єднаних Націй. До Реєстру національних уніфікованих правових актів у встановленому порядку також включаються діючі міжнародні договори.

Щодо міжнародних договорів, які Україна ратифікувала при вступі до Радянського Союзу, то Україна прийняла Закон України «Про спадщину України» від 12 вересня 1991 року (Закон України) [53]. Закон не містить

детальних або незвичайних положень щодо правових шляхів вирішення основних питань правонаступництва держав. Він містить дві статті про міжнародні договори про правонаступництво держав. По-перше, ст. 6. У статті 6 зазначено, що «Україна підтверджує свої зобов'язання за міжнародними договорами, укладеними Українською Радянською Соціалістичною Республікою до проголошення незалежності України». По-друге, ст. 7. Визначення України як законної правонаступниці прав та обов'язків, встановлених міжнародними договорами Радянського Союзу, не суперечить Конституції України та інтересам країни. Щодо норм міжнародного гуманітарного права, то, схоже, немає твердження про те, що окремі положення будь-якого міжнародного договору у сфері міжнародного гуманітарного права суперечать Конституції України або загрожують інтересам Республіки. Тому міжнародні договори, підписані та ратифіковані під час приєднання України до Радянського Союзу, діють в Україні й донині.

Щодо «імперських» міжнародних договорів (міжнародних договорів колишнього Радянського Союзу, коли різні регіони України перебували під владою Росії та Австро-Угорщини), то українське законодавство не має чітких положень щодо цього; вони діють, тому їх також можна вважати діє для України. Щоб уникнути непорозумінь, український уряд у 2015 році надіслав спеціальне послання уряду Королівства Нідерландів, який є депозитарієм Гаазьких конвенцій і декларацій 1899 і 1907 років, найважливішого джерела міжнародного гуманітарного права на пострадянському просторі.

У цій заяві український уряд зазначив, що вважає себе зобов'язаним цими міжнародно-правовими актами з 24 серпня 1991 року, коли Україна проголосила незалежність. Уряд Нідерландів офіційно підтвердив отримання цього повідомлення та зобов'язується повідомити всі Договірні Сторони відповідних Гаазьких конвенцій та декларацій. Інформацію було надано Міжнародній групі GRC на засіданні Міжвідомчого комітету з питань імплементації міжнародного гуманітарного права в Україні (Комісія з МГП).

Перелік міжнародних договорів у сфері МГП, ратифікованих Верховною Радою України, міститься у додатку III. Список міжнародних договорів, які ще не ратифіковані, міститься в додатку IV. Перелік застережень, заяв та інших заяв представників Уряду України, що обмежують юридичну дію положень МГП, міститься в додатку V.

До основних законів України у сфері МГП належать: Конституція України; Кримінальний кодекс України; Кодекс цивільного захисту України; Закон України «Про оборону України»; Закон України «Про Збройні Сили України»; Закон України «Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України»; Закон України «Про Дисциплінарний статут Збройних Сил України»; Закон України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей»; Закон України «Про символіку Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала в Україні»; Закон України «Про Товариство Червоного Хреста України» та ін.

Додаток V містить стислий опис кожного закону. До інших правових засобів, які є частиною правової системи України у сфері МГП, належать: Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 24 квітня 2009 року «Про Стратегію міжнародної миротворчої діяльності України»; Постанова Кабінету Міністрів України «Про утворення Міжвідомчої комісії з питань застосування та імплементації міжнародного гуманітарного права в Україні»; Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку виготовлення, видачі та реєстрації особистих іменних посвідчень медичного персоналу, що використовує емблему Червоного Хреста»; Постанова Верховної Ради України «Про визнання окремих районів, міст, селищ і сіл Донецької та Луганської областей тимчасово окупованими територіями»; Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї» та ін.

Додаток VII містить короткий опис кожного засобу. Україна також прагне дотримуватись положення гуманітарного права та приймати

законодавство, яке відповідає цим вимогам. Як зазначалося вище, ці принципи відображають «фундаментальні компоненти розуміння людської природи» і визнані у всьому світі як обов'язкові мінімальні стандарти поведінки під час будь-якого збройного конфлікту. Вони є обов'язковими для всіх держав, включаючи Україну.

В українській правовій системі існують основні суб'єкти, пов'язані з імплементацією міжнародного гуманітарного права в Україні.

Основна відповідальність за дотримання правил і принципів міжнародного гуманітарного права в Україні покладається на Збройні Сили України, а саме на Міністерство оборони України та Генеральний штаб Збройних Сил України. Міністерство оборони ухвалило наказ від 23.03.2017 р. № 164, яким затверджує інструкцію про порядок впровадження міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України. Це основний правовий документ, який вимагає від українських військових виконувати гуманітарне право [54].

Комітет МГП є головним органом державної структури України, відповідальним за імплементацію норм міжнародного гуманітарного права. Комітет МГП створено постановою Кабінету Міністрів України. Згідно з постановою, це постійно діючий координуючий орган, створений Кабінетом Міністрів України для забезпечення виконання Україною міжнародно-правових зобов'язань за Женевськими конвенціями, Додатковими протоколами та іншими міжнародними договорами з гуманітарного права. Комітет МГП очолює Міністр з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій, який відповідає за організацію роботи Комітету МГП [55].

Український Червоний Хрест несе відповідальність за поширення знань про МГП серед населення України та допомогу державним та місцевим органам влади у цьому питанні. Також бере активну участь у наданні гуманітарної допомоги [56].

Генеральна прокуратура України несе відповідальність за переслідування серйозних порушень міжнародного гуманітарного права. З

2014 по 2019 рік цю відповідальність поділили Генеральна прокуратура і Військова прокуратура, але юрисдикція останньої у цій сфері була відкликана у 2019 році, а у 2020 році перейменована на Спеціалізовану прокуратуру з питань військових і оборонних сфер [57].

Генеральна прокуратура України організовує та координує діяльність усіх органів прокуратури щодо забезпечення ефективності судового переслідування. Це вищий орган прокуратури в системі прокуратури України.

Основні вимоги щодо імплементації Женевських конвенцій та Додаткового протоколу I на національному рівні вимагають від України надання офіційних перекладів Конвенцій та Протоколів, а також законів та нормативних актів, які вона може прийняти для забезпечення їх виконання відповідно до кожного договору. Уряд Швейцарії виступає депозитарієм для таких офіційних повідомлень. Під терміном «закони та нормативні акти» слід розуміти всі правові документи, ухвалені органами законодавчої та виконавчої влади, відповідальними за імплементацію міжнародного гуманітарного права, включаючи закони, що встановлюють кримінальну відповідальність за порушення гуманітарного права.

Стаття 26 Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту 1954 року вимагає, щоб офіційний переклад Конвенції був поданий Генеральному директору Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури. Крім того, він вимагає від України, як учасника договору, звітувати про виконання конвенції кожні чотири роки [58].

Подібні зобов'язання викладені в інших договорах міжнародного гуманітарного права. Конвенція про заборону розробки, виробництва, накопичення, використання та знищення хімічної зброї вимагає від України інформувати Організацію із заборони хімічної зброї про законодавчі та адміністративні заходи, вжиті для виконання положень Конвенції [59].

Конвенція про заборону використання, накопичення запасів, виробництва і передачі протипіхотних мін та про їх знищення вимагає від

України подавати Генеральному секретарю ООН щорічний звіт, який має містити таку інформацію:

- державні засоби реалізації положень Конвенції;
- запаси протипіхотних мін;
- знищення протипіхотних мін; і
- заходи, вжиті для негайного та ефективного інформування громадськості [60].

Нарешті, Конвенція про права дитини та Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах вимагають від України подати до Комітету з прав дитини звіт про вжиті заходи. для виконання Конвенції та Протоколів до неї [61].

Основні методи імплементації міжнародного гуманітарного права на національному рівні в Україні.

Україна ратифікувала Женевські конвенції 3 липня 1954 р., коли була частиною Радянського Союзу. Тоді Україна не була зобов'язана надавати свої переклади українською до Швейцарської федеральної ради, уряду Швейцарії, оскільки російський текст Женевських конвенцій вважався офіційним (тому переклад не вимагався). Проте українська мова є національною мовою України з 1991 року. Тому необхідно надати текст Женевських конвенцій українською мовою, а також відповідні закони та підзаконні акти, прийняті Україною.

На сьогоднішній день Україна не надала Швейцарській федеральній раді офіційні переклади Женевських конвенцій або будь-які переклади будь-яких законів чи нормативних актів, прийнятих для їх виконання. Щодо Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту 1954 року, GRC не знає, що Генеральний директор ЮНЕСКО офіційно переклав її текст українською мовою.

Що стосується звітів, які подаються кожні чотири роки, то Генеральний директор отримав звіт від України у 1995 році, і GRC International не зміг отримати інформацію щодо будь-яких подальших звітів.

Відповідно до Указу Президента України про виконання Конвенції про заборону розробки, виробництва, накопичення та застосування хімічної зброї та про її знищення Міністерство закордонних справ (разом з деякими іншими відомствами) відповідає за виконання Конвенції та практичні заходи щодо міжвідомчої координації її виконання – 2021 (далі – План дій на 2012-2021 роки).

Згідно з планом дій на 2012-2021 роки, Україна повинна подавати щорічну декларацію до Технічного секретаріату Організації із заборони хімічної зброї. Інформація, надана в таких заявах, є конфіденційною, але Україна досі дотримується свого зобов'язання надавати заяви Організації із заборони хімічної зброї [62].

Україна також подає щорічні звіти відповідно до Конвенції про заборону використання, накопичення, виробництва та передачі протипіхотних мін та про їх знищення. 1 квітня 2020 року Україна подала свій п'ятнадцятий звіт про прозорість, як того вимагає стаття 7 Пакту.

Нарешті, відповідно до Конвенції про права дитини, Україна зобов'язана подавати до Комітету з прав дитини періодичні звіти кожні два роки після набрання чинності Конвенцією та кожні п'ять років після цього. Україна подала свою першу періодичну доповідь у 1994 році. Останній (третій і четвертий) звіт Україна надала у 2008 році. Першу доповідь у рамках Факультативного протоколу до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах було надіслано до Комітету з прав дитини у 2008 році. Відповідно до Протоколу держави-учасниці зобов'язані подавати такі звіти, як звіти про виконання Конвенції про права дитини.

3.2. Практика застосування міжнародного гуманітарного права щодо захисту прав людини в період збройного конфлікту на території України

Україна стала жертвою агресії Російської Федерації, яка почалася 20 лютого 2014 року, коли збройні сили Російської Федерації захопили частину

території України, Кримський півострів. Цю дату не спростували навіть у Міноборони РФ, про що було зазначено на відомчій медалі «Повернення Криму». Тим часом, уже наступного дня Віктор Янукович втік з Києва, постанова Верховної Ради «Про самоусунення президента України, який виконує конституційні повноваження та призначає президента України на позачергові вибори», викликала звинувачення з боку Росії. Прийнятий лише 22 лютого 2014 року [63].

Через неконтрольовану частину українсько-російського державного кордону Росія продовжувала постачати озброєння, боєприпаси та паливо на окуповані території Донбасу для посилення російської регулярної армії та незаконних збройних формувань (НЗФ), а також сил самопроголошених республік – Луганської та Донецької.

Серед українських юристів та громадськості поширена помилкова думка, що міжнародне гуманітарне право не повинно застосовуватися, а також положення, які криміналізують порушення законів і звичаїв війни, оскільки офіційна позиція кваліфікує військові дії на сході України як «антитерористичної операції» (АТО). Крім того, часто стверджують, що застосування МГП та правил кримінальної відповідальності за порушення міжнародного гуманітарного права («порушення законів і звичаїв війни» або військові злочини) не може застосовуватися судами без воєнного стану у спосіб, передбачений Конституцією України та Законом України «Про правовий режим воєнного стану».

Ця логіка є помилковою і не повинна впливати на те, як українські суди вирішують це питання. Як відомо, чинні міжнародні договори, ратифіковані Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України відповідно до частини першої статті 9 Конституції України. Відповідно до статті 19 Закону України «Про міжнародні договори України» вони застосовуються у порядку, встановленому національним законодавством.

Це повною мірою стосується Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 року, зокрема спільних положень статей 2 і 3, які визначають ситуації міжнародного та неміжнародного збройного конфлікту, і двох Додаткових протоколів 1977 року, зокрема ст. 2 і 3. Стаття 1 ДПІ та стаття 1 ДПІІ Роз'яснити їх зміст. Як видно зі змісту цих статей, проаналізованих вище, ситуації збройного конфлікту мають місце майже завжди (за винятком офіційного оголошення війни за статтею 2 спільної для Женевських конвенцій). Іншими словами, міжнародне гуманітарне право застосовується до тих пір, поки ситуація фактично відповідає ситуації, описаній у спільних статтях статей 2 і 3 Женевських конвенцій або в статті 1 двох Додаткових протоколів до них.

Отже, для українських судів немає нездоланих правових перешкод для застосування положень Кримінального кодексу України, які передбачають відповідальність за воєнні злочини, зокрема статті 438 («порушення законів і звичаїв війни»). Причому застосування цієї статті є не лише правом, а й обов'язком. Адже відповідно до вже згаданих Женевських конвенцій 1949 року, які є частиною національного законодавства України, держави зобов'язані розслідувати серйозні порушення міжнародного гуманітарного права та притягувати до відповідальності підозрюваних у їх скоєнні (Женевська 49/50/129/146 спільна угода).

Дані «Моніторингу прав людини ООН в Україні» (ММПЛУ) з 2014 року показують, що в АТО спостерігаються деякі сфери поведінки, які можна кваліфікувати як воєнні злочини (або злочини проти людства. ММПЛУ у своїх звітах завжди викладає факти, що в зонах конфлікту спостерігається наступне. Також є підстави вважати, що випадки незаконного затримання та пов'язаних з ними злочинів є часто поширені.

ММПЛУ повідомляє про причетність збройних груп до незаконного затримання, свавільного затримання та викрадення цивільних, у тому числі осіб з особливими потребами та вагітних жінок. Є підстави вважати, що цивільні особи зазнають поганого поводження, сексуального насильства,

катувань, позбавлення безкоштовної правової допомоги та права на спілкування під час ув'язнення. Також є свідчення про позасудові (самовільні) страти українських воїнів збройними формуваннями. Аналогічні звинувачення застосовуються до українських правоохоронних органів та/або ЗСУ, та/або СБУ та представників добровольчих батальйонів. ММПЛУ повідомляє про незаконне затримання, свавільне затримання, жорстоке поводження, примусову роботу, катування, сексуальне насильство, смерть під вартою, відмову надати захисника осіб, затриманих українськими правоохоронними органами та органами безпеки, та одиночне утримання (із заборонаю). при контакті із зовнішнім світом). Міністерство внутрішніх справ також повідомило про незаконні та незаконні місця утримання волонтерських таборів та українських правоохоронних органів, де погане поводження із затриманими. СБУ звинувачують у участі у справах про свавільне затримання, катування, насильницьке зникнення підозрюваних у «сепаратизмі та тероризмі», жорстоке поводження та репресії щодо цих осіб після звільнення [64].

Дані ММПЛУ також свідчать про низку інших злочинів у ворожих районах або поблизу них. ММПЛУ повідомляв про вбивства, насильницькі зникнення, сексуальне насильство, вимагання, викрадення, різні форми публічного приниження та жорстокості. Крім того, у МВС повідомили, що багато злочинів могли скоїти українські правоохоронні органи, ЗСУ, Служба безпеки України та добровольчі батальйони. ММПЛУ задокументувало низку страт, катувань і насильницьких зникнень. Зокрема, ММПЛУ задокументував конкретні повідомлення про насильницькі зникнення, свавільні затримання та знущання над представниками добровольчих батальйонів, зокрема «Айдар», «Дніпро-1», «Київ-1» та «Київ-2».

Щодо методів ведення війни, ММПЛ повідомляє про деякі заходи, які можна вжити, демонструючи порушення принципу розмежування цивільного населення та тих, хто активно бере участь у бойових діях як на території України, так і на території збройних опозиційних угруповань у Донецькій та

Луганській областях. під його контролем. Такі дії включають невибірковий обстріл, який спричинив смерть, тілесні ушкодження та пошкодження майна. Є повідомлення про використання незаконної зброї, у тому числі касетних боєприпасів, у містах та сільській місцевості. ММПЛУ також відзначив наявність протипіхотних мін у зонах конфлікту, що призвело до жертв серед цивільного населення.

Українська Гельсінська спілка з прав людини, неурядова організація «Фонд «Правда» та Харківська правозахисна організація задокументували затримання 23 осіб на основі 20 інтерв'ю потерпілих і свідків, а також наданих ними фотографій і документів. Свідчення потерпілих, зібрані авторами під час окремих моніторингових візитів з різних джерел, дозволяють зробити висновок, що практика затримання місцевих жителів Донецької та Луганської областей за підозрою у «сепаратизмі» [65].

Таке затримання порушує Кримінально-процесуальний кодекс України. Викрадення та утримання затриманих у недозволених місцях без контакту із зовнішнім світом можна кваліфікувати як насильницьке зникнення. Затриманих нібито регулярно катували, особливо під час допитів. Описані у звіті дії порушують національне законодавство України, міжнародне право прав людини та міжнародне гуманітарне право.

Загалом інформацію ММПЛУ про МГП та порушення прав людини зазвичай підтверджують організації громадянського суспільства. Вони також відстежують та документують різноманітні порушення, включаючи незаконне утримання під вартою, катування (катування (дуже поширені), сексуальне насильство, позасудові страти, різні форми нападу, знищення майна та примусове вивезення цивільних осіб із їхніх домівок).

Таким чином, ця інформація дає обґрунтовані підстави вважати, що деякі військові злочини мали місце, і підозрювати, що злочини проти людства можуть продовжувати існувати (або бути пов'язані з) в зоні АТО.

Існуюче українське законодавство та пов'язані з ним засоби правового захисту (зокрема Кримінальний кодекс України) вимагають деяких змін та

доповнень для забезпечення ефективності кримінальних покарань за всі види порушень міжнародного гуманітарного права. Однак, як зазначено в цьому звіті, існуюча законодавча база України все ще пропонує можливість притягнення до відповідальності за низку порушень гуманітарного права.

Зокрема, положення статті 438 Кримінального кодексу України передбачають можливість притягнення до відповідальності за деякі військові злочини, хоча ця стаття недостатньо конкретна та детальна. Зміни до Кримінального кодексу України, спрямовані на забезпечення справедливого та ефективного переслідування всіх серйозних порушень МГП, залишаються ключовим кроком у боротьбі з безкарністю за найтяжчі міжнародні злочини та дотримання Україною своїх міжнародних зобов'язань відповідно до міжнародного договору та звичаєвого міжнародного права.

Аналіз чинного законодавства, аналітичних матеріалів із доступних джерел та обмеженої існуючої практики показує, що Україна наразі не має загальної моделі розслідування та переслідування підозрюваних серйозних порушень міжнародного гуманітарного права, які класифікуються як кримінальні злочини (військові злочини, злочини проти людства чи геноцид). Крім того, кількість відповідних кримінальних переслідувань все ще дуже мала. Вони також є «загальнокримінальними» злочинами, тобто злочинами, які не мають міжнародного елемента (включаючи вбивство та викрадення), за якими зазвичай застосовуються відносно м'які вирoki.

Вищезгадані порушення МГП та інші серйозні порушення міжнародного права, а також доступна інформація з відкритих джерел, включаючи інформацію, зібрану ММПЛУ та організаціями громадянського суспільства, свідчать про широке поширення деяких можливих військових злочинів [65].

Крім того, можливо, мали місце і злочини проти людства, хоча для повної оцінки характеру та масштабів інших злочинів потрібна додаткова інформація. Проте є підстави вважати, що Україна значною мірою не забезпечує переслідування таких злочинів за злочини загальнокримінального характеру або за міжнародні злочини. Необхідно ще раз підкреслити, що

Кримінальний кодекс України досі не містить статті про злочини проти людства, яка відповідає сучасному стану міжнародного кримінального права та існуючим міжнародним зобов'язанням України за загальним міжнародним правом, у тому числі його імперативними нормами.

На основі інформації, внесеної до Єдиного реєстру судових рішень, можна зробити висновки про те, що можна кваліфікувати як серйозні порушення міжнародного гуманітарного права чи інші порушення міжнародного права. Однак у судовій практиці кілька основних підходів чітко визначені та успішно описані як «алгоритми» у Global Rights Compliance Report:

- загальна відсутність переслідування за міжнародні злочини проти міжнародного гуманітарного права або інші серйозні порушення міжнародного права;

- систематично звинувачувати «сепаратистів» (або осіб, підозрюваних у підтримці сепаратистських військових операцій на сході України) в одному або кількох злочинах загальнокримінального характеру, передбачених Кримінальним кодексом України.

- притягнення до відповідальності чи притягнення до відповідальності українських посадових осіб (органів влади та (або) військових органів) за злочини загальнокримінального характеру, вчинені згідно з національним законодавством.

- періодичне переслідування дій, які можуть бути охарактеризовані як порушення міжнародного гуманітарного права або інші серйозні порушення міжнародного права, наприклад загальні кримінальні злочини за національним законодавством.

Що стосується способу переслідування в Україні військових злочинців, то переслідування деяких військових злочинців дозволено відповідно до статті 438 Кримінального кодексу України, яка загалом передбачає кримінальне покарання за «порушення законів і звичаїв війни». Ця стаття встановлює кримінальну відповідальність за використання будь-яких засобів ведення

війни, заборонених міжнародним правом, у тому числі міжнародними договорами та звичаєвим правом. Ця стаття також передбачає кримінальну відповідальність за будь-яке інше порушення законів і звичаїв війни згідно з міжнародним правом, ратифікованим Україною [65].

Окрім вищезгаданої поширеної помилки відмови від кваліфікації ситуації в Україні як збройного конфлікту через відсутність воєнного стану, застосуванню статті 438 Кримінального кодексу України перешкоджає специфічна юридична техніка її посилання на міжнародні договори і звичаєве міжнародне право. Це означає, що суд має глибокі знання міжнародного гуманітарного права та міжнародного кримінального права, що об'єктивно нереально не лише в Україні, а й у будь-якій країні. Одним із можливих виходів із цієї ситуації є створення спеціального трибуналу з воєнних злочинів, судді якого будуть мати відповідні знання. Однак ми вважаємо, що більш ефективним було б конкретизувати статтю 438 шляхом визначення ряду різних видів військових злочинів, які були б систематизовані за об'єктом злочину, але відповідали б за змістом статті 8 Римського статуту Міжнародного кримінального суду.

Правовою основою для обвинувачення є зобов'язання України відповідно до міжнародного договору та звичаєвого міжнародного гуманітарного права. Крім того, Європейська конвенція з прав людини висуває подібні вимоги до держав, зокрема позитивні зобов'язання, викладені в статтях 2 і 3 Конвенції в практиці Європейського суду з прав людини [65].

На сьогоднішній день судова практика України свідчить про відсутність ефективних кримінальних покарань за порушення міжнародного гуманітарного права та інші серйозні порушення міжнародного права. Це включає виявлення та розшук осіб, підозрюваних у скоєнні (або замовленні) таких злочинів, а також виконання зобов'язання переслідувати таких осіб (незалежно від їх громадянства) національними судами або передавати їх іншій державі-учасниці.

Україні для повного виконання своїх зобов'язань щодо боротьби з безкарністю за найтяжчі злочини, скоєні проти міжнародного права, скоєні під час збройного конфлікту, має прийняти розвиток Кримінального кодексу України (включаючи розділ XX особливої частини, а також деякі загальні положення) міжнародного кримінального правопорушення.

Підвищення рівня знань суддів, прокурорів та адвокатів з питань міжнародного права, включаючи міжнародне гуманітарне право, право прав людини та міжнародне кримінальне право, є важливим аспектом забезпечення виконання Україною своїх зобов'язань щодо боротьби з безкарністю за найтяжчі злочини проти міжнародного права.

ВИСНОВКИ

Міжнародне право прав людини та міжнародне гуманітарне право є зведенням еволюціонуючих правових норм. Ведення війни - явище, що

постійно змінюється, і, відповідно, міжнародне право прав людини та міжнародне гуманітарне право необхідно постійно адаптувати, щоб запобігти пробілам у захисті, який вони забезпечують.

З прав людини випливають як права, так і обов'язки. Відповідно до міжнародного права держави несуть зобов'язання поважати, захищати та здійснювати права людини. Зобов'язання поважати означає, що держави повинні утримуватись від створення перешкод чи обмежень для користування правами людини. Зобов'язання захищати наказує державам захищати окремих осіб та групи осіб від порушень їхніх прав людини. Зобов'язання здійснювати означає, що держави мають вживати позитивних заходів для сприяння користуванню правами людини.

Міжнародне гуманітарне право обмежує застосування насильства у збройних конфліктах, щоб уберегти тих, хто не бере або більше не бере прямої участі у військових діях, одночасно обмежуючи насильство до рівня, необхідного для ослаблення військового потенціалу супротивника. Обмежуючи насильство та регулюючи поведження з особами, які зачіпаються збройним конфліктом іншим чином, міжнародне гуманітарне право забезпечує баланс між гуманним поведженням та військовою необхідністю.

Зміни у праві випливають, головним чином, із практики різних органів, які здійснюють контроль за правильним функціонуванням системи. Практика судових органів, а також договірних органів є важливим джерелом тлумачення та має основне значення для розвитку системи. Проте, правильне застосування норм і, що найважливіше, забезпечення адекватного захисту населенню, що перебуває під загрозою, вимагають ясного розуміння, яким чином ці різні норми взаємодіють між собою і яким чином вони виконують і взаємодоповнюють одна одну, для забезпечення якомога вищого стандарту захисту.

Хоча право на життя більше належить до сфери міжнародного права в галузі прав людини, також певною мірою воно перетинається з міжнародним гуманітарним правом.

Зрозуміло, що право на життя лежить в основі зведення норм права, що включає міжнародне гуманітарне право. Хоча воно відрізняється від зводу норм з прав людини, обидва напрями права слід розглядати як взаємодоповнюючі, а не взаємовиключні, незважаючи на деякі аргументи про протилежне. Кожен звід норм права забезпечує власні стандарти, регулюючі поведінка держав, у своїй є випадки, коли норми міжнародного права щодо права життя перегукуються з відповідними правовими режимами з прав людини, тому важливо, що з розуміння права людини життя необхідно розуміння обох режимів.

Хоча в міжнародного права прав людини та міжнародного гуманітарного права різне історичне та концептуальне коріння, те й інше спрямоване на захист усіх осіб та засноване на принципах шанобливого ставлення до життя, добробуту та людської гідності кожного. З юридичної точки зору джерелом міжнародного права прав людини та міжнародного гуманітарного права є низка міжнародних договорів, які посилені та доповнені нормами звичайного міжнародного права. З урахуванням того, що міжнародне право прав людини застосовується у будь-який час – під час війни та мирний час, – а міжнародне гуманітарне право застосовується лише в контексті збройних конфліктів, обидві сукупності норм права слід застосовувати взаємодоповнюючим та взаємопідсилюючим чином у контексті збройних конфліктів.

Крім того, деякі порушення міжнародного права прав людини та міжнародного гуманітарного права є порушенням міжнародного кримінального права, внаслідок чого можуть також застосовуватися й інші сукупності норм права.

Міжнародне гуманітарне право є зведенням правових норм, спрямованих на обмеження наслідків збройного конфлікту для людей,

включаючи цивільних осіб, які не беруть участь або не беруть участь у конфлікті осіб, і навіть тих, хто продовжує брати участь у конфлікті, наприклад комбатантів. Для досягнення цієї мети міжнародне гуманітарне право охоплює дві галузі: захист осіб та обмеження засобів та методів ведення війни.

Джерелами міжнародного гуманітарного права є міжнародні договори та норми звичайного міжнародного права. Норми міжнародного гуманітарного права закріплені у низці конвенцій та протоколів.

Міжнародними організаціями, покликаними стежити за дотриманням прав жертв війн, є: Організація Об'єднаних націй (ООН), Міжнародний Комітет Червоного Хреста (МКЧХ) та Червоного Півмісяця, а також інші. Вони мають у своєму розпорядженні всілякі засоби на держави, порушують норми міжнародного гуманітарного права; це можуть бути як дипломатичні прийоми, так і економічний та силовий вплив із залученням міжнародної громадськості.

Для того, щоб точно оцінити, чи існують в Україні засоби правового захисту, які відповідають вимогам міжнародного гуманітарного права, насамперед необхідно зрозуміти сутність правової системи України у сфері гуманітарного права, а також визначити коло посадових осіб, відповідальних за імплементацію міжнародного гуманітарного права.

Чинність міжнародних договорів та їх статус у правовій системі України визначаються Конституцією України та «Законом України про міжнародні договори». Правовою основою для обвинувачення є зобов'язання України відповідно до міжнародного договору та звичаєвого міжнародного гуманітарного права.

На сьогоднішній день судова практика України свідчить про відсутність ефективних кримінальних покарань за порушення міжнародного гуманітарного права та інші серйозні порушення міжнародного права. Це включає виявлення та розшук осіб, підозрюваних у скоєнні (або замовленні) таких злочинів, а також виконання зобов'язання переслідувати таких осіб

(незалежно від їх громадянства) національними судами або передавати їх іншій державі-учасниці.

Україні для повного виконання своїх зобов'язань щодо боротьби з безкарністю за найтяжчі злочини, скоєні проти міжнародного права, скоєні під час збройного конфлікту, має прийняти розвиток Кримінального кодексу України (включаючи розділ XX особливої частини, а також деякі загальні положення) міжнародного кримінального правопорушення.

Підвищення рівня знань суддів, прокурорів та адвокатів з питань міжнародного права, включаючи міжнародне гуманітарне право, право прав людини та міжнародне кримінальне право, є важливим аспектом забезпечення виконання Україною своїх зобов'язань щодо боротьби з безкарністю за найтяжчі злочини проти міжнародного права.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Fleck D. The Handbook of International Humanitarian Law – Second Edition / Dieter Fleck. – Oxford : Oxford University Press, 2008. – 770 p
2. Міжнародно-правовий захист прав людини у збройних конфліктах [Електронний ресурс]// Офіційний сайт Організації Об'єднаних Націй.- Режим доступу: https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Publications/HR_in_armed_conflict_RU.pdf
3. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) [Електронний ресурс]// Офіційний сайт Верховної Ради України.- Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text
4. Dinstein Y. The Conduct of Hostilities under the Law of International Armed Conflict, 2nd ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2010
5. Shigeki M. The Martens Law and International Humanitarian Law. In Christophe Swinarski ed. Studies and Essays on International Humanitarian Law and Red Cross Principles in Honour of Jean Pictet. The Netherlands: Springer, 1984
6. Загальна декларація прав людини [Електронний ресурс]// Офіційний сайт Верховної Ради України.- Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
7. Milanovic M. Norm Conflicts, International Humanitarian Law and Human Rights Law. In Orna Ben-Naftali, ed. Human Rights and International Humanitarian Law, Collected Courses of the Academy of European Law, Vol. XIX/1. Oxford: Oxford University Press, 2010
8. Lieblich E. Beyond Life and Limb: Exploring Incidental Mental Health under International Humanitarian Law. In Derek Jinks, Jackson N. Maogoto and Solon Solomon eds. Applying International Humanitarian Law in Judicial and Quasi-Judicial Bodies. The Hague: Asser Press, 2014

9. Goldman R. K. Extraterritorial Application of the Human Rights to Life and Personal Liberty, including Habeas Corpus, during situations of armed conflict. In Robert Kolb and Gloria Gaggioli, eds. Research Handbook on Human Rights and Humanitarian Law. Cheltenham: Edward Elgar, 2013
10. Prosecutor v. Anto Furundžija (IT-95-17/1) [Electronic resource] // International Residual Mechanism for Criminal Tribunals. – Access mode : <https://www.icty.org/en/case/furundzija>
11. North Sea Continental Shelf cases, I.C.J. Reports, 1969 [Electronic resource] // International Court of Justice. – Access mode : <https://www.icj-cij.org/en/case/52>
12. Resolution A/HRC/11/31 [Electronic resource] //the United Nations High Commissioner for Human Rights. – Access mode: https://ap.ohchr.org/documents/dpage_e.aspx?si=A/HRC/11/31
13. Resolution of the UN General Assembly № 60/147 [Electronic resource] // Official site of the United Nations. – Access mode : <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/496/42/PDF/N0549642.pdf?OpenElement>
14. Draft articles on the responsibility of States for internationally wrongful acts, adopted by the International Law Commission [Electronic resource] // Official site of the United Nations. – Access mode: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pdf/responsibility.pdf
15. Зауваження загального порядку № 24 (2017) про зобов'язання держав з Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права у контексті підприємницької діяльності [Електронний ресурс]// Офіційний сайт Організації Об'єднаних Націй.- Режим доступу: <http://docstore.ohchr.org/SelfServices/FilesHandler.ashx?enc=4slQ6QSmlBEDzFEovLCuW1a0Szab0oXTdImnsJZZVQcIMOUuG4TpS9jwIhCJcXiuHMELpdtrddGOKxtDM3mqixxsmtXhd9iDHуDDkHeeGM%2Fkt%2BMQt5g8MDraqQnG7Wtw>
16. Зауваження загального порядку № 29. Відступ від прав у зв'язку з надзвичайним становищем (2001) [Електронний ресурс]// Офіційний сайт

Організації Об'єднаних Націй.- Режим доступу:
<http://hrlibrary.umn.edu/russian/gencomm/Rhrcom29.html>

17. Офіційні звіти Генеральної Асамблеї, 57 сесія, Додаток № 18 (A/57/18) [Електронний ресурс]// Офіційний сайт Організації Об'єднаних Націй.- Режим доступу: <https://digitallibrary.un.org>

18. Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, Advisory Opinion, I.C.J. Reports, 1996 [Electronic resource] // International Court of Justice. – Access mode : <https://www.icj-cij.org/en/case/95>

19. Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory, Advisory Opinion, I.C.J. Reports, 2004 [Electronic resource] // International Court of Justice. – Access mode : <https://www.icj-cij.org/en/case/131>

20. Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda), Judgment, I.C.J. Reports, 2005 [Electronic resource] // International Court of Justice. – Access mode : <https://www.icj-cij.org/en/case/116>

21. Henckaerts Jean-Marie, Doswald-Beck L. International Committee of the Red Cross, Customary International Humanitarian Law, Cambridge University Press, 2005

22. Y. Sandoz, «The International Committee for the Red Cross as guardian of international humanitarian law», 31 December 1998.

23. Resolution of the UN General Assembly № 3074 [Electronic resource] // Official site of the United Nations. – Access mode : [https://daccess-ods.un.org/access.nsf/Get?OpenAgent&DS=A/RES/3074\(XXVIII\)&Lang=E](https://daccess-ods.un.org/access.nsf/Get?OpenAgent&DS=A/RES/3074(XXVIII)&Lang=E)

24. Resolution A/CONF.157/23 [Electronic resource] //the United Nations High Commissioner for Human Rights. – Access mode: https://ap.ohchr.org/documents/dpage_e.aspx?si=A/CONF.157/23

25. Resolution A/7720 [Electronic resource] // Official site of the United Nations. – Access mode: <https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=A%2F7720&Language=E&DeviceType=Desktop&LangRequested=False>

26. Resolution of the UN General Assembly № 2597 [Electronic resource] // Official site of the United Nations. – Access mode : <http://unscr.com/en/resolutions/2597>

27. Resolution of the UN General Assembly № 55/2 [Electronic resource] // Official site of the United Nations. – Access mode : https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_55_2.pdf

28. Resolution of the UN General Assembly № 60/1 [Electronic resource] // Official site of the United Nations. – Access mode : <https://peacemaker.un.org/node/95>

29. Resolution of the UN General Assembly № 237 [Electronic resource] // Official site of the United Nations. – Access mode : <https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=A%2FRES%2F70%2F237&Language=E&DeviceType=Desktop&LangRequested=False>

30. Resolution of the UN General Assembly № 1181 [Electronic resource] // Official site of the United Nations. – Access mode : <https://digitallibrary.un.org/record/256788>

31. Resolution of the UN General Assembly № 1493 [Electronic resource] // Official site of the United Nations. – Access mode : <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1493>

32. Resolution of the UN General Assembly № 1746 [Electronic resource] // Official site of the United Nations. – Access mode : <http://unscr.com/en/resolutions/1746>

33. Resolution of the UN General Assembly № 1034 [Electronic resource] // Official site of the United Nations. – Access mode : <https://digitallibrary.un.org/record/201297>

34. Resolution of the UN General Assembly № 1814 [Electronic resource] // Official site of the United Nations. – Access mode : <https://digitallibrary.un.org/record/626781>

35. Resolution of the UN General Assembly № 1564 [Electronic resource] // Official site of the United Nations. – Access mode : <https://digitallibrary.un.org/record/530567>
36. Resolution S/PRST/2002/6 [Electronic resource] // Official site of the United Nations. – Access mode : <https://digitallibrary.un.org/record/459871?ln=ru>
37. Resolution A/59/695–S/2005/72[Electronic resource] // Official site of the United Nations. – Access mode : <http://watchlist.org/wp-content/uploads/WL-Policy-Report-Global-Study-MRM-2008.pdf>
38. Resolution A/7720[Electronic resource] // Official site of the United Nations. – Access mode : <https://digitallibrary.un.org/record/3870751?ln=ru>
39. Resolution A/8052[Electronic resource] // Official site of the United Nations. – Access mode : <https://digitallibrary.un.org/record/3870751?ln=ru>
40. Resolution Security Council S/2005/740 [Electronic resource] // Official site of the Security Council. – Access mode : <https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/Civilians%20S2005%20740.pdf>
41. Resolution S/2005/643 [Electronic resource] // Official site of the Security Council. – Access mode : <https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/Civilians%20S2005%20740.pdf>
42. Resolution A/HRC/8/14 [Electronic resource] // Official site of the United Nations. – Access mode : <https://www.right-docs.org/doc/a-hrc-res-8-14/>
43. Resolution of the UN General Assembly № 5/1[Electronic resource] // Official site of the United Nations. – Access mode : <https://research.un.org/en/docs/ga/quick/regular/5>
44. Resolution of the UN General Assembly № S-3/1. [Electronic resource] // Official site of the United Nations. – Access mode : <https://www.un.org/en/ga/73/resolutions.shtml>

45. Resolution E/CN.4/1997/11 [Electronic resource] // Official site of the United Nations. – Access mode : https://ap.ohchr.org/documents/alldocs.aspx?doc_id=800
46. Resolution A/HRC/8/17[Electronic resource] // Official site of the United Nations. – Access mode : https://ap.ohchr.org/documents/dpage_e.aspx?si=A/HRC/8/17
47. Resolution E/CN.4/2006/107[Electronic resource] // Official site of the United Nations. – Access mode : <https://digitallibrary.un.org/record/568665>
48. Resolution A/HRC/10/32[Electronic resource] // Official site of the United Nations. – Access mode : https://ap.ohchr.org/documents/alldocs.aspx?doc_id=15200
49. Resolution Security Council № 1565 [Electronic resource] // Official site of the Security Council. – Access mode: <https://www.un.org/securitycouncil/ru/content/resolutions-adopted-security-council-2004>
50. Resolution Security Council № 1590 [Electronic resource] // Official site of the Security Council. – Access mode: <https://www.un.org/News/Press/docs/2005/sc8343.doc.htm>
51. Повноваження Міжнародного Комітету Червоного Хреста [Електронний ресурс]// Офіційний сайт МКЧХ.- Режим доступу: <https://www.icrc.org/ru/who-we-are>
52. Закон України Про міжнародні договори України № 1906-IV [Електронний ресурс]// Офіційний сайт Верховної Ради України.- Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15#Text>
53. Закон України «Про правонаступництво України» № 1543-XII – 12 вересня 1991 р. [Електронний ресурс]// Офіційний сайт Верховної Ради України.- Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1543-12#Text>
54. Наказ Міністерства оборони України «Про затвердження Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України» № 164[Електронний ресурс]// Офіційний сайт

Верховної Ради України.- Режим доступу:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17#Text>

55. Постанова Кабінету Міністрів України «Про утворення Міжвідомчої комісії з питань застосування та реалізації норм міжнародного гуманітарного права в Україні» № 329 [Електронний ресурс]// Офіційний сайт Верховної Ради України.- Режим доступу:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/329-2017-%D0%BF#Text>

56. Закон України «Про Товариство Червоного Хреста України», ст. 12(3), 35[Електронний ресурс]// Офіційний сайт Верховної Ради України.- Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/330-15#Text>

57. Закон України про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів щодо реформування прокуратури № 113-IX [Електронний ресурс]// Офіційний сайт Верховної Ради України.- Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/113-20#Text>

58. Гаазька конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту 1954 р. [Електронний ресурс]// Офіційний сайт Верховної Ради України.- Режим доступу:
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_157#Text

59. Конвенція про заборону розробки, виробництва, накопичення, застосування хімічної зброї та про її знищення [Електронний ресурс]// Офіційний сайт Верховної Ради України.- Режим доступу:
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_182#Text

60. Конвенція про заборону застосування, накопичення запасів, виробництва і передачі протипіхотних мін та про їхнє знищення [Електронний ресурс]// Офіційний сайт Верховної Ради України.- Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_379#Text

61. Конвенція про права дитини [Електронний ресурс]// Офіційний сайт Верховної Ради України.- Режим доступу:
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text

62. План заходів на 2012-2021 роки щодо забезпечення виконання Україною зобов'язань за Конвенцією про заборону розробки, виробництва, накопичення і застосування хімічної зброї та про її знищення: Указ Президента України № 673 [Електронний ресурс]// Офіційний сайт Верховної Ради України.- Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/637/2012#Text>

63. 10 фактів про збройну агресію росії проти України [Електронний ресурс]// Офіційний сайт Міністерства закордонних справ України.- Режим доступу: <http://mfa.gov.ua/ua/page/open/id/5026>

64. УВКПЛ «Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні» [Електронний ресурс]// Офіційний сайт ООН.- Режим доступу: <https://ukraine.un.org/uk/92007-dopovid-schodo-situacii-z-pravami-lyudini-v-ukraini>

65. Незаконні затримання та катування, здійснені українською стороною в зоні збройного конфлікту на Сході України [Електронний ресурс]// Українська гельсінська спілка з прав людини.- Режим доступу: <https://helsinki.org.ua/publications/nezakonni-zatrymannya-ta-katuvannya-zdijsneni-ukrajinskojyustoronoyu-v-zoni-zbrojnoho-konfliktu-na-shodi-ukrajiny/>